

Linköpings universitet
Läraryrket

Sofie Östberg

Emma har ingen pappa!

Nio lärares berättelser om hanteringen av barn i sorg

Examensarbete 10 poäng

LIU-LÄR-L-EX--04/59--SE

Handledare:
Maria Olson
Institutionen för
utbildningsvetenskap

Avdelning, Institution
Division, Department
Institutionen för
utbildningsvetenskap
581 83 LINKÖPING

Datum
Date
2004-05-25

Språk
Language
 Svenska/Swedish
 Engelska/English

Rapporttyp
Report category
 Licentiatavhandling
 Examensarbete
 C-uppsats
 D-uppsats
 Övrig rapport

ISBN

ISRN LIU-LÄR-L-EX--04/59--SE

Serietitel och serienummer **ISSN**
Title of series, numbering _____

URL för elektronisk version

Titel

Emma har ingen pappa! – Nio lärares berättelser om hanteringen av barn i sorg.

Title

Emma doesn't have a dad! - Nine teacher's stories about children in mourning.

Författare

Author

Sofie Östberg

Sammanfattning

Abstract

Syftet med detta examensarbete är att analysera lärares berättelser om deras hantering av barn som har varit i sorg på grund av en dödshändelse. Jag har genomfört intervjuer med nio lärare som har varit med om att ett barn i klassen eller ett barns anhörig har dött. Fyra centrala teman framträder hos dessa lärares berättelser samt vissa variationer hos dessa. De teman som kan urskiljas i lärarnas berättelser är en stark tilltro till samtal och till kunskap, vikten av att synliggöra sorgen samt vissa värden som ses som viktiga för lärarna i sorgehantering. Dessa värden är ärlighet, hänsynstagande, tid, lyssnande samt trygghet.

Nyckelord

Keyword

Död, sorgehantering, lärare

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete är att analysera lärares berättelser om deras hantering av barn som har varit i sorg på grund av en dödshändelse. Jag har genomfört intervjuer med nio lärare som har varit med om att ett barn i klassen eller ett barns anhörig har dött. Fyra centrala teman framträder hos dessa lärares berättelser samt vissa variationer hos dessa. De teman som kan urskiljas i lärarnas berättelser är en stark tilltro till samtal och till kunskap, vikten av att synliggöra sorgen samt vissa värden som ses som viktiga för lärarna i sorgehanteringen. Dessa värden är ärlighet, hänsynstagande, tid, lyssnande samt trygghet.

Innehållsförteckning

INLEDNING	2
BAKGRUND	2
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	3
LITTERATURGENOMGÅNG	4
REAKTIONER VID SORG	4
SORGEARBETET	5
<i>Att förmedla dödsbud</i>	6
BEREDSKAPSPLAN	7
RITUALER.....	9
METOD	11
VAL AV METOD	11
URVAL AV INTERVJUPERSONER	11
FORSKNINGSETISKA PRINCIPER	12
UTFORMNING AV INTERVJUN.....	12
GENOMFÖRANDE AV INTERVJUN	13
BEARBETNING AV DATA	14
METODDISKUSSION	15
ANALYS OCH RESULTAT	16
LÄRARNAS OCH DERAS DÖDSHÄNDELSER	16
TRON PÅ SAMTAL	17
KUNSKAPENS BETYDELSE	19
ATT SYNLIHGÖRA SORGEN	22
VÄRDEN I HANTERINGEN.....	24
DISKUSSION	28
TRON PÅ SAMTAL	28
KUNSKAPENS BETYDELSE	29
ATT SYNLIHGÖRA SORGEN	30
VÄRDEN I HANTERINGEN.....	31
SLUTORD OCH VIDARE FORSKNING.....	32
REFERENSER	33
INTERVJUER	33
LITTERATUR.....	33
BILAGA 1	34

Inledning

Bakgrund

En februarimorgon för fem år sedan förändrades mitt liv. Jag förlorade min släkting och nära vän Erica. Det blev även upptakten till mitt val av examensarbete på lärarutbildningen. Här skall jag berätta om varför jag har valt att skriva om lärare och deras hantering av barn i sorg.

Den morgon då Erica hade dött gick jag till skolan som jag brukar. Jag hade fått veta vad som hade hänt av min mamma som jobbade på sjukhuset där Erica låg. Även om jag visste att Erica hade dött kändes allt som vanligt - till en början i alla fall. Ingen annan i klassen visste ännu vad som hade hänt och läraren berättade inte heller något. Lektionen började och vi som gick tredje året på gymnasiet skulle skriva en uppsats i svenska. Alla bara skrev och skrev, så även jag, ända tills att vår lärare skrev "Samling i gymnastiksalen klockan 11, obligatoriskt" på tavlan. Då helt plötsligt var det stopp för mig. Folk började vrida på sig i bänkarna och jag märkte att några kunde ana vad som hade hänt. Det var då min vanliga dag slutade. Klockan gick och vi var tvungna att lämna in uppsatsen. Jag minns inte vad jag hade skrivit om men jag vet att uppsatsen inte var klar.

En ström av folk vandrade ner till gymnastiksalen för att få reda på vad som hade hänt. Några förstod, andra var förargade över hur det kunde vara något obligatoriskt på lunchen. Väl på plats gav vår rektor oss det hemska beskedet att Erica som bara var 18 år hade dött i cancer. En tystad spred sig i salen och jag minns inte hur länge vi satt där inne eller vad som sades. Det jag minns var att någon sa att de som hade varit nära vänner till Erica gärna fick stanna kvar efter den gemensamma samlingen. Vi var några stycken som satt kvar och kramade om varandra samtidigt som vi grät.

Den som ville fick åka till sjukhuset för att ta ett sista farväl. Jag vet inte vad som fick mig att åka dit eftersom jag egentligen tycker att allt som har med sjukhus att göra är lite läskigt. Att dessutom se en död person trodde jag skulle vara väldigt jobbigt. Trots detta stod jag helt plötsligt bredvid den döda kroppen och tog ett sista farväl. Allt var väldigt fint och det kändes som om hon äntligen hade fått frid.

Ungefär en vecka efter dödsfallet hade vi vår bal. Denna bal var till för alla som skulle ta studenten till sommaren. Ett känslofyllt och härligt tal om den person som saknades hölls av en av skolans elever vilket gjorde att även om Erica saknades fysiskt så fanns hon där i våra hjärtan. Begravningen ägde rum i en liten kyrka på landet och rätt många av hennes vänner, klasskamrater och lärare deltog. Känslorna var många och vi undrade varför det var just hon som blev drabbad. Allt hade bara börjat med ett ömt knä. Jag satte ner min aprikosfärgade ros på kistan och tänkte på alla fina och minnesvärda stunder vi hade haft tillsammans. En fin gest från skolan var att rektorn nämnde några ord på vår student om den person som egentligen också borde ha fått bära sin studentmössa dagen till ära.

Ibland har jag känt och tänkt att läraren kunnat ha agerat på ett annat sätt i denna situation. Hur kunde de tro att vi skulle kunna koncentrera oss på att skriva en uppsats när en nära vän hade dött? Varför meddelades vi inte direkt om vad som hade hänt utan ovissheten fick cirkulera i korridorerna innan alla äntligen fick veta? Detta gjorde att jag själv började fundera över hur jag själv hade hanterat situationen. Jag kom fram till att jag inte visste hur jag skulle

ha gjort. Mina förhoppningar var att jag under min tid på lärarutbildningen skulle få hjälp med mina funderingar kring hur lärare kan och bör bemöta barn som är i sorg.

De flesta människor har inte kunnat undgå de stora dödsrubrikerna som har figurerat i media de senaste åren. Bussolyckan i Måbødalen (Norge) där en halv klass från Kista omkom, Göteborgsbranden, 7-åringen som dog av lek i sandlådan i Värmdö eller bussolyckan i Äänekoski (Finland) är bara några exempel på olyckor som har skett de senaste åren. Att så stora olyckor inträffar händer lyckligtvis inte så ofta. Däremot händer det att ett barn eller en förälder dör på grund av en sjukdom, en olycka eller att personen tar sitt liv. Oavsett hur dödsfallet ägt rum anser jag det vara viktigt att en lärare kan bemöta sorgen och hantera situationen eftersom sorg är en allvarlig händelse i de ungas liv. Agerar läraren på ett sätt som gör de berörda upprörda kan det sätta negativa spår hos dem. Med detta som bakgrund ställer jag mig frågande till varför inte detta angelägna ämne är obligatoriskt på lärarutbildningen. Min egen okunskap kring en lärares hantering av barn i sorg har gjort att jag har valt att skriva mitt examensarbete kring just detta ämne.

Syfte och frågeställning

Syftet med mitt arbete är att analysera lärares berättelser om deras hantering av barn som har varit i sorg på grund av en dödshändelse. Mitt intresse i studien är att urskilja centrala teman hos lärares berättelser om sin hantering.

Min frågeställning är:

- Vilka centrala teman framträder i lärarnas berättelser om deras hantering av barn i sorg?

Litteraturgenomgång

I min studie har det varit relativt svårt att hitta någon litteratur som berör just lärarnas hantering medan det däremot finns mycket litteratur kring barnet och sorgen. Här följer en litteraturgenomgång som rör; reaktioner vid sorg, sorgearbetet, beredskapsplan och ritualer. Litteraturen utgörs av både forskning och erfarenheter från skolpersonal.

Reaktioner vid sorg

Då ett väntat dödsfall sker är de inblandade personerna oftast förberedda och reaktionerna blir mindre chockartade. Dock leder alla dödsfall till sorgereaktioner hur förberedda vi än har varit. (Dyregrov, 1990) Oavsett om det är barn eller vuxna som förlorar någon betydelsefull person drabbas de enligt Gyllenswärd av sorg på liknande sätt. Starka reaktioner finns oberoende ålder. Precis som vuxna reagerar olika inför ett dödsfall så reagerar barn olika när de får veta att någon har dött. Det finns olika faktorer som påverkar på vilket sätt barnet sörjer. Ålder, personlighet samt den intellektuella och personliga mognaden är faktorer som spelar in. Även barnets tidigare upplevelser av dödsfall samt vilken relation barnet har till den döde och dess anhöriga har betydelse för sorgprocessen. Faktorer som vilket stöd barnet har från sin omgivning och dess egen förmåga att öppna sig och uttrycka känslor spelar också in. Det är även viktigt att den vuxna i barnets närhet ser till barnets fortsatta liv. Samtidigt som sorgearbetet pågår är det viktigt att omgivningen hanterar andra stora förändringar i barnets liv. (Gyllenswärd, 1997)

En situation kan ses som traumatisk då till exempel ett dödsfall sker utan förvarning så som i en olycka eller en katastrof. Om ett barn dessutom blir vittne till händelsen ökar traumatiseringen betydligt. (Dyregrov, 2002) Det är enligt Dyregrov vanligt att barn blir chockade och tvivlar eller att de upplever fruktan och protesterar. Även att de bara fortsätter med det de höll på med eller att de blir i ett förlamande tillstånd är enligt honom vanligt vid direkta reaktioner. (Dyregrov, 1990)

Enligt Dyregrov bör läraren tänka på att barn som är i sorg ofta har svårt att koncentrera sig. Deras tankar kommer enligt honom lätt in på andra spår än på det de håller på med vilket leder till att många uppgifter blir ogjorda och barnets skolresultat försämras. (Dyregrov, 1990) En medvetenhet om och förståelse för detta ifrån lärarens sida är därför viktig eftersom dessa problem kan finnas kvar en längre tid än vad lärarna ofta tror. Om barnet förlorat en närstående person finns risken att arbetskapaciteten inte är den vanliga förrän om ett eller två år. Barn som drabbas av sorg kan tycka att klasskamraterna är oförstående och att läraren inte längre bryr sig om det som har hänt. Barnet kan då börja dra sig undan och förlora vänskapen med sina vänner. Lärare kan hjälpa klasskamraterna med hur de på bästa sätt kan bemöta det barn som sörjer. (Dyregrov, 1993) I skolan är det viktigt att läraren ger barnen en referens när det gäller hur de kan reagera vid och kring ett dödsfall. Det kan göras genom att med enkla ord berätta hur de kan reagera men även poängtera att alla inte måste reagera på det sättet. Detta för att de inte skall behöva känna rädsla eller oro inför hur de själva reagerar. Det händer enligt Dyregrov nämligen att barn tolkar känslan av att den dödes närvaro som om det handlar om spöken eller vålnader och på så sätt blir rädda. (Dyregrov, 1990)

Att visa saknad av den döde eller att en person är ledsen görs på olika sätt. Vissa gråter öppet medan andra drar sig tillbaka och döljer sin sorg. Vissa kan uppleva att den döde är "närvarande" i form av att de ser eller hör personen. (Dyregrov, 1990) Dyregrov (1993) menar att det är viktigt att lärare informerar sina elever om att en sådan reaktion kan förekomma så att de inte blir skrämde om de skulle hamna i den situationen. Många barn visar ilska när de sörjer och denna ilska kan riktas mot flera olika håll. Barnet kan känna ilska mot själva döden, mot Gud eller de vuxna som inte förhindrat situationen och även raseri mot sig själv eftersom han eller hon själv inte har förhindrat händelsen. Likaså vrede mot den som har dött kan förekomma då barnet anser att den döde är en svikare. Alla barn visar dock inte sin sorg öppet. Under de första skolåren är det vanligt att barn inte vill prata om det som har hänt utan de stänger in sin sorg. (Dyregrov, 1990) När barn inte visar sina känslor är det lätt att omgivningen inte uppfattar att de sörjer. I detta fall menar Gyllenswärd att det inte är avsaknaden av känslor hos dessa barn utan bristen av att kunna uttrycka sig. För läraren innebär detta att han eller hon är tvungna att vara extra observanta på hur barnet egentligen känner. (Gyllenswärd, 1997)

Om barnet inte vill prata om situationen kan det bero på olika saker. Det kan vara så att barnet saknar förtroende för den som har tänkt lyssna eller att barnet är osäkert på hur du som lyssnare skall reagera på berättelsen. Att det är smärtsamt för barnet självt kan vara en anledning och likaså att barnet känner att det har pratat klart om saken. Att vinna barnets och de anhörigas förtroende är därför enligt Dyregrov en viktig aspekt för läraren att tänka på. Om ett barn som har varit med om en katastrof får stöd från sin omgivning ökar chanserna för att bearbetningen av sorgen underlättas. Genom att ge barnet stöd i sin konfrontation av händelsen samt att vi visar att vi accepterar de behov som barnet har, blir sorgperioden för barnet mindre problematisk. Låt barnen få den tid som behövs och låt dem uttrycka, förstå och bearbeta det som har hänt på sitt eget sätt. (Dyregrov, 2002)

Sorgearbetet

Det är besvärligt med sorg och ibland önskar vi nog att sorgen inte skulle finnas. Tyvärr finns sorgen och förr eller senare kommer vi alla att drabbas av den. Hur ett barn betar sig när den är i sorg är enligt Gyllenswärd väldigt individuellt. Det som är rätt för en människa kan vara helt fel för en annan och det är viktigt att minnas att det finns olika sätt att ta sig igenom och bearbeta den på. Det går inte att jämföra sorgen med en sjukdom eftersom det inte går att bli av med sorgen på samma sätt som med en botlig sjukdom. Sorgen efter någon som har dött kommer att följa med en i livet men kommer givetvis att göra betydligt mindre ont efter varje år som går. (Gyllenswärd, 1999)

För att vara bättre förberedd på eventuella kriser längre fram i livet menar Fahrman att det är viktigt att barnen kommer igång med att bearbeta sin sorg. I vissa fall såsom vid mord, självmord eller att barnen har sett någon i sin familj dö, kan det vara nödvändigt att söka professionell hjälp. För läraren innebär detta att han eller hon kanske är tvungen att erkänna att någon annan besitter kunskapen i det fallet. Fahrman påpekar att det är viktigt att läraren vågar visa sin sorg inför barnen. Ibland visar inte vuxna sin egen sorg för barnen eftersom de tror att det hjälper barnet. Så är det enligt Fahrman inte. Att gråta öppet inför barnen visar att det är tillåtet att visa sina känslor. Genom kroppsspråket blir den vuxne lätt avslöjad om han eller hon har ett påklistrat leende, vilket leder till förvirring hos barnet då det uppfattar två olika budskap. Barnet är van med att den vuxne är en förebild och genom dubbla budskap så

leder det till att barnet inte litar på den vuxne som i sin tur leder till att barnet tvivlar på sina egna känslor. (Fahrman, 1993)

Eftersom döden enligt Fahrman är alltför abstrakt för ett barn behöver barnet tid att ställa frågor kring det som har hänt. Till stor del handlar frågorna om konkreta och praktiska problem, till exempel om den döde fryser i graven eller vem som skall göra allt praktiskt i huset om föräldrarna dör. Som lärare är det viktigt att ta tid på sig att svara barnet och att läraren svarar på ett för barnet begripligt och mottagligt sätt. I skolan kan läraren förslagsvis hjälpa de sörjande barnen genom att låta dem uttrycka sig muntligt, skriftligt eller konstnärligt. Detta kan handla om att samtala, skriva uppsats eller dagbok, teckna och leka eller att uttrycka sig genom sång och dans. (Fahrman, 1993)

När lärare pratar med barn om döden menar Huntley att det är viktigt att de själva har funderat på hur de känner inför döden för att kunna bemöta barnet på bästa sätt. Visar läraren en osäkerhet kan det leda till att barnet uppfattar döden som något de bör fasa för. Trots att läraren försöker förmedla döden som något naturligt, men inte har bearbetat sina egna känslor kring döden, kan läraren genom sitt kroppsspråk visa denna fruktan för barnen vare sig han eller hon vill eller inte. (Huntley, 1996)

Situationer som uppstår vid dödsfall är unika. Det är enligt Huntley därför viktigt att läraren tar hänsyn till barnen. Vidare poängterar hon vikten av att ta hänsyn till barnets ålder och hur moget barnet är. Även hur dödsfallet gick till, om det var ett dödsfall på grund av sjukdom eller ett självmord, har betydelse för samtalet. Det är enligt henne också viktigt att läraren undersöker om barnet har någon tidigare erfarenhet av dödsfall och om det förstår vad begreppen död och dog betyder. Relationen mellan barnet och den döda samt familjens religiösa tro spelar in i hur samtalet blir. I en nära relation brukar känslorna kunna bli djupare än om barnet inte har stått den döde speciellt nära. Detta är en annan omständighet som för läraren är viktig att ta hänsyn till. (Huntley, 1996)

Att förmedla dödsbud

Personen som skall förmedla ett dödsbud behöver enligt Andersson och Ingemarsson vara någon som känner klassen och eleverna. Därför menar de att klassläraren är den som är mest lämpad för att lämna beskedet. Klassläraren är rent av ett dåligt föredöme om den inte tar på sig att göra denna uppgift. För att klara av det bör lärare få kunskap och träning inom ämnet. Denna kunskap gäller till exempel barns förståelse av döden och hur olika personer kan reagera vid sorg. (Andersson & Ingemarsson, 1994) Det är enligt Dyregrov viktigt att barnet så snabbt som möjligt får veta vad som har hänt och att läraren har tid för barnet. Läraren bör inte lämna barnet ensamt och kan gärna följa med barnet hem till dess föräldrar. Klasskamraterna bör även få veta vad som har hänt. När klasskamraterna fått veta vad som har hänt säger Dyregrov att det är viktigt att de tillåts prata om det. Det är en fördel om en person från en krisgrupp (om skolan har en sådan) eller att någon annan lärare kan komma till klassen och delta i samtalet. Han menar att det annars kan bli tungt för läraren att bära allt ansvar. Det finns dock tillfällen där läraren kan medföra att samtalet i klassen hämmas. Detta kan till exempel ske vid tillfällen då en olycka skedde och det var läraren som hade ansvaret för klassen. (Dyregrov, 2002)

Läraren bör enligt Dyregrov förklara för sina elever vilka regler som gäller vid ett sorgesamtal. Detta kan gälla att eleverna inte berättar vidare vad kamraterna i klassen har haft

för upplevelser samt deras känslor och tankar kring det som hänt. Att läraren låter eleverna berätta om hur de fick reda på vad som hade hänt leder till att barnen delar med sig av sina kunskaper och eventuella missförstånd klaras upp. Läraren får på så vis också en bild över om det finns några barn som är mer drabbade än andra och kan sedan hjälpa dem på bästa sätt. (Dyregrov, 2002)

Det är vidare enligt Huntley viktigt att läraren svarar uppriktigt och med ord som barnet förstår. Ibland kanske läraren behöver upprepa ett barns fråga för att försäkra sig om vad barnet vill veta. Genom att fråga barnet vad de själva tror får läraren ofta en bild av vad som trycker barnet. Det är ingen idé att ge mer information än det som barnet undrar över för då upplever barnet bara förvirring och besvikelse för att ingen förstår det som hon eller han undrar över. Läraren bör enligt Huntley undvika att tala om hur barnet bör eller inte bör känna då varje människa reagerar på sitt unika sätt. Hon eller han behöver inte försköna det som har hänt. Ett exempel på detta kan vara att inte omskriva döden som om personen sover, har gått bort eller vilar. (Huntley, 1996)

När en lärare blir medveten om att en dödshändelse har inträffat föreslår Andersson och Ingemarsson att läraren så fort som möjligt kontaktar den drabbade familjen. Läraren kan sedan ta hjälp från övrig personal på skolan. De anser även att läraren avsätter tid till sorgehanteringen och för att svara på frågor. Sorgehanteringen kan till exempel uttryckas genom att barnen får rita, skriva, sjunga. De teckningar eller brev som barnen eventuellt har gjort kan med fördel skickas eller ges till de drabbade. I sorgearbetet kan läraren, så länge han eller hon inte tappar kontrollen helt, visa sina känslor för barnen i klassen. (Andersson & Ingemarsson, 1994)

Beredskapsplan

Andersson och Ingemarsson menar även att det på varje skola bör finnas en beredskapsplan. Denna menar de förslagsvis kan innehålla ansvarsområden kring vem som ansvarar för information och vem som förmedlar dödsbudet. Även hur personalen förmedlar informationen till elever och till föräldrar samt hur läraren praktiskt gör med klassrumssamtal och kontakten med hemmet bör enligt dem tas upp. Slutligen är det även bra om lärarna är medvetna om olika ritualer som kan användas i synliggörandet av sorgen samt vad han eller hon bör tänka på vid en begravning. (Andersson & Ingemarsson 1994)

Beredskapsplanen skall enligt Dyregrov vara utformad i förväg och vara väl genomarbetad och godkänd av skolans personal. Han tror att en av anledningarna till att denna beredskapsplan inte alltid finns på skolorna är de vuxnas ovilja att erkänna att deras elever förstår mer och drabbas på ett långvarigt och djupare sätt än vad de vill tro. Skolan bör enligt Dyregrov även ha en krisgrupp bestående av två lärare, rektor eller dennes ställföreträdare, en skolkurator samt en representant från skolhälsovården om det är möjligt. Att etablera en kontakt med externa psykologer samt Barn och ungdomspsykiatriska mottagningen är enligt honom också att rekommendera. Han menar dock att det inte bara de som är med i krisgruppen som skall besitta kunskap utan skolan bör även se till att seminarier hålls för de övriga lärarna samt att de har tillgång till litteratur både för sin egen del samt skönlitteratur att använda i klassrummet. (Dyregrov, 1993)

Om en lärare får beskedet att en av ens elever har dött har han eller hon ett mycket viktigt arbete framför sig. Samma dag som beskedet når läraren bör läraren kontakta rektor samt övriga lärare som varit i kontakt med den drabbade. (Ekvik, 1993)

Ekvik anser att det är bäst för både lärare och elever att de får reda på vad som har hänt så fort som möjligt, annars menar han att rykten kan cirkulera som kan upplevas jobbigt för både lärare och barn. Flagga på halvstång redan när eleverna kommer till skolan och sedan får klassläraren berätta vad som har hänt. En fin gest kan då vara att på ett dekorerat bord placera ett fotografi på den eleven för att alla skall ha en möjlighet att gå och titta på eleven. Det är viktigt att som lärare inte tvinga någon som inte ens vetat vem eleven var att sörja. Det är lätt att läraren rycks med i vågen av alla starka känslor som uppkommer utan att de egentligen vill eller har någon relation till den döde. Däremot behöver de elever som känt den döde ett stöd i deras sorgearbete. Detta stöd kan lärarna ge genom att låta de som vill samlas för att samtala om det som har hänt. Samlingen med dem som känt den avlidne väl kan innebära att det pratas om hur människor kan reagera vid sorg, betydelsen av att våga visa sina känslor och att våga prata om sina tankar. Information om praktiska saker som om de får delta på begravningen eller inte samt plats för elevernas egna frågor är också bra enligt Ekvik. (Ekvik, 1993)

Ekvik vill även påpeka att elever uttrycker sin sorg på olika sätt och de behöver olika lång tid till sorgearbetet. Huvudsaken menar han är att barnen får tillräckligt med tid och att varje barn får hitta sitt eget personliga uttryck för att hantera sin sorg på. Dessa uttryck kan framkomma genom att barnet vill lyssna på musik eller att någon vill läsa en dikt. En lärare kan hjälpa barnen i deras sorgearbete genom att låta dem prata om de har upplevt det som har hänt. Eftersom sorgen inte bara drabbat eleverna utan även läraren är det viktigt att även lärarens känslor kommer fram. (Ekvik, 1993)

Även om den första skoldagen efter det hemska beskedet tar slut så är det enligt Ekvik viktigt att veta att sorgen inte tar slut så snabbt. Detta innebär att en lärare behöver avsätta tid till detta arbete. Många elever stannar gärna kvar i skolan för att prata med vänner och för att slappna av. Det som händer eleverna i skolan präglar dem även i hemmet och därför är det nödvändigt att elevernas föräldrar får veta vad som sker i skolan. Vissa elever har svårt att berätta hemma om det som har hänt så det kan vara bra att sammankalla till ett föräldramöte i ett tidigt skede. Informationen om vad som har hänt, hur de arbetar med sorgen i skolan och vad de kan göra hemma kan vara passande att ta upp på ett sådant möte. (Ekvik, 1993)

En genomtänkt plan för hur arbetet i skolan ser ut de närmsta dagarna anser Ekvik skapar en trygghet för alla inblandade. Att växla mellan ”vanlig undervisning” och ”sorgesamtal” upplever många som positivt. Låt eleverna bli medvetna om att de både kan skratta och gråta på samma dag. (Ekvik, 1993)

Ofta sker kontakten med pressen genom rektor. Lärarna på skolan bör även vara medvetna om vad som gäller. Det är viktigt att den person som är ansvarig för media tänker igenom den information som han eller hon ger till journalister så att situationen inte skildras på ett felaktigt sätt. Gå gärna igenom det som stått i tidningarna med klassen för att klargöra vad som är rätt och vad som eventuellt blivit fel. (Ekvik, 1993)

Om dödsfallet är väldigt tragiskt och polis är tillkallat är det väldigt lätt att rykten uppstår. Läraren bör få veta vad han eller hon får och inte får säga. Det kan vara bra att hålla sig till sanningen men även vara medveten om att allt inte behöver komma ut. (Ekvik, 1993)

De anhöriga till den döde upplever läraren som en väldigt central person då de vet att läraren har tillbringat mycket tid med deras barn. Att ha en öppen dialog med föräldrarna brukar vara tacksamt både för dig själv och för föräldrarna. (Ekvik, 1993)

En elev som förlorar en anhörig upplever en annan sorg än elevens kamrater. För den drabbade eleven betyder omtanke väldigt mycket och därför kan en sak som att skicka teckningar och hälsningar till denne betyda mycket. När eleven sedan kommer tillbaka till klassen får läraren fråga om de själva vill berätta vad som har hänt eller om de inte vill göra så stor sak av det. För att kunna hjälpa andra behöver läraren enligt Ekvik själv ha bearbetat problemet, det betyder att om en lärare inte vågar prata om död och sorg är han eller hon kanske inte till så stor hjälp för en klass som är i sorg. Han vill därför poängtera hur viktigt det är att död, sorg och liknande tas upp i lärarutbildningen samt att skolor behöver ha tänkt igenom hur de skall göra i fall något händer. (Ekvik, 1993)

Ekvik menar att lärare ofta kan vara rädda för att prata om självmord. De tror att de genom att prata om det kanske de väcker självmordstankar hos elever. Ekvik menar istället att genom öppenhet och att läraren vågar prata om ämnet kommer faran för självmord att minska. När läraren berättar för en klass att en elev har dött och att den har begått självmord skall han eller hon inte försöka kringgå vad som har hänt. Samtala med eleverna om vad de känner och vad de vet om situationen. (Ekvik, 1993)

Det är lätt att kalla in experthjälp när något händer och visst kan stöd från en präst eller psykolog vara till hjälp. Dessa experter anser Ekvik (1993) oftast inte bör ersätta en lärare då läraren är den person som känner sina elever bäst. (Ekvik, 1993)

Ritualer

Begravningar och ritualer är sådant som markerar övergången från liv till död. Genom dessa ritualer får de anhöriga tillfälle att visa sitt deltagande och stöd. Begravningen verkliggör den förlust de sörjande har gått igenom. (Andersson & Ingemarsson, 1994) För att barnen skall få stöd i sitt sorgearbete behöver de enligt Dyregrov hjälp av konkreta uttrycksätt så som att besöka en gravsten, ha bilder på den döde eller utföra vissa ritualer. (Dyregrov, 1995)

Att alla i familjen deltar vid en begravning kan enligt Fahrman vara en gemensam början på sorgearbetet. Detta gäller även barnen. Ingen kan tvinga barnen men genom att få dem att delta hjälper vi dem i deras sorg. (Fahrman, 1993) Om barnet får vara med på begravningen förhindrar det även att fantasier och överklighetskänslor kring den döde uppkommer. (Dyregrov, 2002)

Om ett barn skall vara med på begravningen anser Dyregrov det viktigt att både ett förarbete och en uppföljning finns med. Barnet behöver få veta hur det kommer att gå till, hur allt ser ut samt vilka reaktioner som kan uppstå. Det är viktigt att barnet har med sig en vuxen till själva ceremonin och att barnet får ge konkreta uttryck av sin sorg i form av blommor, teckningar eller en hälsning till den döde. (Dyregrov, 2002)

Efter att någon anhörig har dött är det viktigt att lärarna inte är för snabba med att plocka undan den dödes tillhörigheter. Detta görs ofta för att vi inte vill bli påmind om det

smärtsamma som har hänt. Genom att ha kvar fotografier på den döde samt till exempel klädesplagg och liknande kan det vara ett sätt för barnen att bearbeta sin sorg. (Fahrman, 1993) Även att flagga på halvstång, tända ljus och att smycka en elevs bänk anser Andersson och Ingemarsson (1994) vara sätt som synliggör sorgen för barnet.

Metod

I detta avsnitt redovisar jag för de val och urval jag har gjort gällande metod och intervjupersoner. Vidare beskriver jag de forskningsetiska principerna som jag har tagit i akt när jag har utfört mitt arbete. Slutligen förklarar jag hur intervjuerna har utformats och genomförts samt ger en redogörelse för hur jag har bearbetat de data som framkommit i min undersökning.

Val av metod

Jag har valt att göra en kvalitativ undersökning eftersom jag är mer intresserad av att fördjupa mig i vissa begränsade aspekter av lärarnas berättelser om sin hantering av barn i sorg (Bryman, 2002). Att grundligt granska ämnet är enligt Patel (2003) syftet med en kvalitativ undersökning. I en kvantitativ undersökning är det forskarens intresse som styr väldigt mycket eftersom han eller hon oftast vill ha specifika svar som lätt går att jämföra med andra, medan det är tvärtom i en kvalitativ undersökning där deltagarens kunskap och erfarenhet får vara utgångspunkten (Bryman, 2002).

Mitt val stod mellan att skicka ut en enkät eller att göra en intervju. Jag började därför med att väga för- och nackdelar med de olika metoderna. Att intervjua är mer tidskrävande än vad en enkät är men intervjuaren kan lättare ställa eventuella följdfrågor eller be personen som blir intervjuad att förklara sig bättre (Bryman, 2002). Eftersom jag inte vet vad lärarna kommer att berätta om är det svårt att veta vilka frågor jag kan ställa till dem om jag skickar ut en enkät. Även språket, både när det gäller att läsa och att skriva, kan bli ett problem när forskaren skickar ut en enkät (Bryman, 2002). Mot bakgrund av detta valde jag att använda mig av intervjuer i min studie.

Urval av intervjupersoner

Då jag hade valt metod började mitt sökande efter lärare som hade varit med om att antingen ett barn hade dött i klassen eller att något barns anhörig hade dött. Jag började med att skicka e-post till några skolor för att se hur stort intresse det fanns. I vissa fall skickade jag mitt ärende till den ansvariga läraren i krisgruppen och om jag inte kunde få tag på någon ur en krisgrupp kontaktade jag rektorn på respektive skola och bad honom eller henne att fråga runt i kollegiet om någon var intresserad av att ställa upp på en intervju. Efter några dagar ringde jag upp de personer jag hade kontaktat via e-post för att fråga hur de hade bestämt. Att jag valde att först skicka e-post och sedan ringa dem berodde på att jag ville att lärarna i lugn och ro skulle kunna ta ställning till om de ville dela med sig av sina erfarenheter eller inte. Om jag hade ringt direkt till en lärare ansåg jag att risken fanns att de tackar nej med en gång för att de inte har fått tänka över om de vill ställa upp eller ej.

Det urvalskriterium jag hade var att intervjupersonerna antingen skulle ha varit med om att ett barn i klassen hade dött eller att ett barns anhörig hade dött samt att dessa barn skulle ha gått i år 1-7. Att jag valde den åldern beror på att jag själv utbildar mig till lärare för åren 1-7, och att det troligen är denna ålder på barn jag kommer att möta i min roll som lärare. I de e-post

jag skickade berättade jag vem jag var och att jag höll på att skriva mitt examensarbete kring barn och sorg, och förklarade att jag sökte lärare som ville ställa upp med sina erfarenheter och kunskaper inom det ämne jag skrev om.

Några av lärarna jag hade skickat e-post till gick tyvärr aldrig att nå per telefon. Första läraren jag ringde till ville inte ställa upp och jag fick inte veta varför. Lärare nummer två var intresserad av att ställa upp men var tvungen att prata med rektorn om vad hon fick säga till mig angående fallet. Jag bad henne fråga sina kollegor om någon ville ställa upp och vi gjorde upp att jag skulle ringa henne dagen efter. Detta gjorde jag och fick ett positivt svar. Hon meddelade att hon ville ställa upp samt att även två av hennes kollegor var intresserade. Jag bestämde en dag och tid med denna lärare och fick telefonnummer till hennes två kollegor. Jag ringde till dem och i samråd med varandra bestämde vi en dag och tid för samtal. Enligt Bell (1995) är det viktigt att de som ställer upp på intervju får komma med sina önskemål kring tidpunkt och plats för intervjun.

Efter detta fick jag svar från en lärare ur en krisgrupp och hon sade att hon själv tyvärr inte hade tid att ställa upp men att hon hade vidarebefordrat mina önskemål till övrig personal på skolan. Detta gav sedan ännu en intervju, min fjärde intervju. Likaså fick jag svar från en femte lärare som satt med i en krisgrupp att hon och hennes kollega var intresserade av att ställa upp på en intervju. De tre sista lärarna fick jag kontakt med genom tips från bekanta till mig.

Forskningsetiska principer

I mars 1990 antog Humanistiska samhällsvetenskapliga forskningsrådet ett antal forskningsetiska principer. Dessa principer styr forskarens arbete och består av fyra huvudkrav. Dessa är *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* samt *nyttjandekravet*. Informationskravet syftar till att forskaren skall informera de berörda om forskningens syfte. De som skall delta har själva rätt att bestämma över sin medverkan vilket samtyckeskravet innefattar. Vidare inbegriper konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet att uppgifter om personer i undersökningen skall ges största möjliga konfidentialitet och att uppgifterna om enskilda personer bara får användas för forskningsändamål. (Vetenskapsrådet, 2002)

Jag var noga med att redogöra för varje enskild lärare vilka forskningsetiska principer som gäller när en intervju görs, så att de skulle vara förtroagna med dessa. Detta innebär bland annat att bandet från intervjun kommer att förstöras när jag har lagt fram mitt arbete samt ingen annan kommer att få tillgång till bandet. När jag sedan transkriberar det som har sagts under intervjun utelämnar jag namn på till exempel personer eller på skolan och även sådan information som kan härledas till detta.

Utformning av intervjun

Innan jag gjorde mina intervjufrågor ägnade jag stor del av tiden till att göra en litteraturstudie. Patel (2003) menar att vid kvalitativa intervjuer är det en fördel att vara förberedd och att forskaren har förkunskaper inom området. Jag ville vara bekant med ämnet

och på så sätt förhoppningsvis få många bra uppslag till frågor jag kunde ställa när jag väl träffade lärarna som skulle intervjuas.

När forskaren förbereder en intervju bör han eller hon tänka på graden av standardisering samt strukturering. Med standardisering menas graden av hur stort ansvar, gällande formuleringen och ordningen av intervjufrågorna, den som intervjuar har. Standardisering av låg grad är när det lämnas stort ansvar till den som intervjuar att själv formulera frågor och bestämma dess ordning under tiden intervjun pågår. Strukturering handlar om hur pass fria frågorna är att tolka beroende på de erfarenheter och inställningar intervjupersonen har. Om intervjun är helt strukturerad så har intervjupersonen ett litet svarsutrymme och är den däremot ostrukturerad så lämnas ett stort svarsutrymme. (Patel, 2003)

I enlighet med en ostrukturerad mall försökte jag skriva ner några frågor och punkter som vara relevanta för min studie (se bilaga 1). Eftersom jag inte visste i förväg vad lärarna skulle berätta om kunde jag inte göra en hög grad av standardisering när det gäller formuleringen av frågorna.

Jag valde även att göra en pilotstudie för att se hur frågorna fungerade och om de verkade bra (Bryman, 2002). Pilotstudien gjordes även för att testa min roll som samtalspartner inför de riktiga intervjuerna.

Genomförande av intervjun

Intervjuerna genomförde jag både genom att träffa lärare samt att jag gjorde några telefonintervjuer. De lärare jag skulle möta och intervjuas hade jag bestämt träff med på respektive skola de arbetade på. Intervjuerna skedde efter att barnen hade slutat så vi hade tillgång till antingen klassrum, grupprum eller lärarrum.

Jag började med att presentera mig och vi pratade lite allmänt om min utbildning samt om lärarens arbetsplats. För att uppdatera och kanske förtydliga varför jag var där gick jag igenom mitt syfte med arbetet samt vad jag hoppades på att få ut av intervjun. Vi gick åter igenom de etiska principerna så att läraren hade det klart för sig vad som gäller. Jag visade även bandspelaren och frågade ännu en gång om det gick bra att jag bandade samtalet.

Det är vanligt att intervjuaren börjar och slutar intervjun med neutrala frågor (Patel, 2003). Detta gjorde även jag genom att först fråga allmänna frågor kring till exempel hur länge lärarna hade jobbat, hur många barn det fanns på den skola de ska berätta om, vilken ålder det var på barnen. Intervjun hade sedan en låg grad av standardisering då jag under tiden bestämde ordningen på frågorna. Detta kändes naturligt eftersom frågorna var så pass ostrukturerade att intervjupersonen kunde svara väldigt fritt. Patel (2003) menar att när forskaren gör en kvalitativ intervju är både intervjuare samt intervjuperson med och skapar samtalet. Ofta började lärarna berätta saker så jag fick svar på mina frågor utan att direkt behöva ställa dem. Beroende på vad lärarna hade att berätta samt hur lätt de hade för att prata så fick jag avväga vad för frågor som passade in i sammanhanget.

Telefonintervjuerna skedde främst på grund av lärarnas tidsbrist. Dessa intervjuer gick till på ungefär samma sätt som de intervjuer när jag träffade lärarna. Det som skiljer sig är att samtalen inte är bandade utan jag gjorde anteckningar under tiden. Fördelar med

telefonintervju menar Patel är att den som blir intervjuad inte blir påverkad av intervjuaren på samma sätt som den kan bli när parterna träffas. Med detta menas att den som blir intervjuad till exempel läser av intervjuarens kroppsspråk och på så sätt blir påverkad i den ena eller andra riktningen. En nackdel är, förutom att varken forskaren eller intervjupersonen har tillgång till den andres kropp är att forskaren inte kan vara säker på att det är den som hon utger sig för att vara. (Patel, 2003)

Bearbetning av data

När en intervju var gjord fick läraren ett fiktivt namn som jag valde genom att hitta på ett namn till var och en av de nio första bokstäverna i alfabetet. Vilken siffra läraren har haft har att göra med ordningen i vilken jag intervjuade dem. Lärare 1 träffade jag först och lärare 9 sist. Datum för respektive intervju står efter varje fiktivt namn.

Lärare 1 kallas Anna, 031201
Lärare 2 kallas Berit, 031201
Lärare 3 kallas Cecilia, 031201
Lärare 4 kallas Diana, 031204
Lärare 5 kallas Emelie, 031208
Lärare 6 kallas Frida, 031208
Lärare 7 kallas Gunilla, 031211
Lärare 8 kallas Hasse, 031215
Lärare 9 kallas Ingrid, 031216

Anna, Berit, Cecilia, Diana, Emelie, Frida och Ingrid är intervjupersoner som jag har träffat. Gunilla och Hasse har jag gjort telefonintervjuer med.

Efter att lärarna fått sina nya namn transkriberade jag det material jag hade bandat. Detta innebär att jag lyssnar på bandet samt skriver ner ordagrant vad som har sagts. Förutom detta valde jag att markera ut betoning, samtidigt tal, pauser, avbrutet ord och avbrutet yttrande samt låg röstvolym. Symbolerna jag använde mig av var (.) för kort paus och (paus) för pauser längre än en sekund. Jag strök under de ord eller meningar som sades samtidigt, kursiverade betoningar samt satt ut - om hela ordet inte sades samt -- om yttrandet blev avbrutet. Även ° sattes ut om det som sades hade sagts med väldigt låg röst. Att jag valde just dessa markeringar var för att jag ansåg att de var de viktigaste. Pauser och även låg röstvolym kan visa på osäkerhet hos intervjupersonen samt att en betoning framhäver vad de tycker är viktigt. Att bli avbruten och prata samtidigt kan vara en kritik mot mig som intervjuare om det är jag som utför handlingen. Detta eftersom jag kanske är för snabb med att säga "svaret" själv för att jag har läst det någonstans eller att jag inte har tålamod att vänta in svaret och vill fortsätta på en ny fråga. Något jag valde bort i min transkription är när jag eller intervjupersonen säger "mm", för att visa sitt medhåll eller förståelse, mitt i en fråga jag ställer eller i ett svar som intervjupersonen berättar. När det gäller telefonintervjuerna gjorde jag en sammanställning av vad lärarna hade svarat samt skrev upp eventuella tänkvärda citat.

Då transkriptionerna och sammanställningen av alla intervjuer var gjorda påbörjade jag mitt analysarbete. Jag har valt att inte problematisera lärarnas berättelser utifrån deras ålder, kön, etniska bakgrund eller geografiska verksamhetsområde. Jag är medveten av att sådana perspektiv är relevanta och nödvändiga för en fullständig bild av deras beskrivningar av sin

hantering av barn i sorg. Utifrån mitt syfte och min frågeställning blir dock andra aspekter av lärarnas berättelser intressanta.

Metoddiskussion

Mitt val av metod visade sig vara fruktbart i mitt val av ämne. Den öppna intervjuformen gjorde det möjligt för intervjupersonen att bli mer personlig vilket var viktigt men tanke på mitt ämnesval. Att jag hade gjort min litteraturstudie innan jag gjorde intervjuerna upplevde jag också som positivt då jag kände mig insatt i ämnet. Även om risken fanns att jag skulle se litteraturen som ett facit upplevde jag den bara som en hjälp. Speciellt i de fall när intervjupersonerna var rätt tystlåtna och behövde många frågor var det bra att ha litteraturen som ett uppslag för diskussion.

Jag trodde att det skulle vara lättare att få tag på intervjupersoner än vad det var. Detta kan jag tänka mig beror på att tiden var opassande eftersom det snart var jullov. En annan anledning till att de inte ville delta var kanske för att de upplevde att det de hade varit med om var så jobbigt att de gärna inte tog upp det igen. Det var bra att höra med sina egna kontakter som i sin tur hörde med sina kollegor om de var intresserade av att ställa upp och berätta om sina erfarenheter. Detta kan jag tänka mig beror på att de gärna har en viss kännedom om den som intervjuar innan de berättar om en så svår och berörande sak som sorg. Det finns dock en negativ aspekt på att lärarna hörde med sina kollegor, vilken kan ses i att lärarna eventuellt valde de kollegor som instämmer med lärarens egna åsikter.

Innan arbetets början hade jag en egen inställning om att jag som lärare inte skulle hantera en självmordssituation på samma sätt som ett dödsfall som har skett på grund av hög ålder. Jag tyckte därför att det var positivt att mina lärare råkade ha varit med om ganska skilda typer av dödshändelser, samt att åldern på barnen varierade. Det finns även en negativ aspekt på detta och det kan vara att i och med att lärarna hade varit med om olika typer av händelser finns möjligheten att jag hade svårare att hitta klara teman i hur lärarna hade agerat. Även att barnen var i olika ålder kan leda till att det var svårt att urskilja centrala teman.

Att några av mina intervjuer gjordes via telefon och att de andra skedde i form av möte kan tänkas ge skilda villkor för vilket samtal som kunde föras kring hanteringen av barn i sorg. Jag som forskare går miste om den intervjuades kroppsspråk vilket kan ses som en viktig källa till en information om den lärarens upplevelser. Positivt med en telefonintervju att den läraren inte behöver förhålla sig till mig utan kan känna sig rätt anonym, vilket kan underlätta samtalet om känsliga saker.

Att jag valde att banta samtalen var för att jag främst skulle slippa skriva under intervjun och på så sätt inte missa det läraren berättade. En annan fördel att använda sig av en bandspelare är att svaren som sparas är exakta (Patel, 2003). Jag kanske missar något viktigt medan jag skriver och har jag då det på band är det lätt att gå tillbaka och kunna reflektera över det som den intervjuade sade. En nackdel kan dock vara att svaren påverkas av att jag har en bandspelare (Patel, 2003). Denna exakthet har dock inte kunnat efterföljas i mina telefonintervjuer då de inte spelades in.

Jag är medveten om att lärarna i vissa fall kanske har svarat det som de tror att jag vill höra och som de vet att de borde svara. Frågor som berör granskning av det egna hanterandet så som frågan gällande om det var något de skulle ha velat gjort annorlunda kan vara känslig att svara på och istället säger de att allt gjordes som det skulle.

Analys och resultat

I detta avsnitt presenteras de lärare jag har intervjuat samt vilken dödshändelse som har varit orsaken till att de har hanterat barn i sorg. Vidare presenteras det resultat jag har fått fram i form av fyra teman. Dessa teman är tron på samtal, kunskapens betydelse, synliggörandet av sorgen samt lärardygder vid hantering av sorg.

Lärarna och deras dödshändelser

Anna

Anna har jobbat som lärare i över 30 år. För sex år sedan jobbade hon i år tre och hade haft klassen sen de började ettan. Hon var då med om att en mamma till en pojke i hennes klass tog sitt liv. Det aktuella barnet hade dock bara gått i klassen i tre månader när detta hände. Skolan hade cirka 250 elever.

Berit

Berit tog lärarexamen för elva år sedan, jobbade fyra och ett halvt år och var sedan mammaledig fram tills ett och ett halvt år sedan då fick hon jobb i en femma. Efter en månad i klassen dog en pojkes mamma i cancer. Mamman hade varit sjuk i många år och Berit hade aldrig träffat henne. På skolan gick cirka 250 elever.

Cecilia

I tio år hade Cecilia jobbat då hon för två och ett halvt år sedan var med om en dödshändelse. Hon hade då en etta och fyra dagar innan skolavslutningen tog en pappa, till en av flickorna i klassen, sitt liv genom att hänga sig. Skolan hade cirka 250 elever.

Diana

Diana berättar om två dödshändelser. Den ena ägde rum för 30 år sedan och den andra för snart 20 år sedan. Båda händelserna drabbade barn i år två. Den första händelsen gäller en flicka vars mamma var svårt sjuk i cancer. Flickans pappa hade astma och var på en vanlig kontroll. Han dog oväntat när han lämnade sjukhuset för en kort stund. Den andra händelsen handlar om en pappa till ett tvillingpar som dog på grund av sjukdom.

Emelie

Det var fem år sedan Emelie var med om en dödshändelse. Hon jobbade då i år två och hade haft klassen sen de började ettan. Det var en flicka i hennes klass som förlorade sin mamma. Mamman var sjuk och låg på sjukhus men ingen visste att det var så illa att hon skulle dö i en hjärtinfarkt. På skolan gick det cirka 270 elever.

Frida

Frida har nu jobbat som lärare i 20 år. För mellan sju och åtta år sedan fick hon ett dödsbesked när hon arbetade i en åldersintegrerad klass, år 1-3. Barnet som händelsen berörde gick i ettan och Frida hade haft klassen i ett år. Det var en pappa till en av flickorna i Fridas klass som helt plötsligt dog. Skolan hade cirka 100 elever.

Gunilla

Gunilla är lärarstuderande. Hon var för fem år sedan, under ett fem veckors vikariat i en femma, med om en dödshändelse. Det var en farmor till en flicka som dog. Orsaken till döden var antagligen en kombination mellan ålderdom och sjukdom. Gunilla tror att det kan ha varit cancer. Händelsen inträffade när Gunilla varit i klassen i två veckor. Skolan hade ungefär 250 elever.

Hasse

Hasse hade jobbat på den aktuella skola nästan tio år när dödshändelsen för fem år sedan inträffade. Han jobbade då i år sju och klassen hade han haft i fem år. Händelsen var en trafikolycka där sju barn samt två vuxna dog. Två av barnen gick i Hasses klass. Sammanlagt gick det cirka 200 elever på skolan..

Ingrid

Ingrid har arbetet som lärare i cirka 35 år och var för ett år sedan med om en dödshändelse. Hon arbetade då i år fyra och hade haft klassen i några ämnen redan i trean men var deras klassföreståndare först från år fyra. Ingrid fick vara med om att en flicka från hennes klass dog i cancer. Flickan hade redan i år tre varit så pass dålig att hon mer eller mindre tog farväl av klassen. I år fyra var flickan så pass sjuk att hon inte orkade komma till skolan överhuvudtaget. Flickan dog en kort tid efter höstterminens start. Skolan har cirka 500 elever.

Tron på samtal

I lärarnas berättelser om hur de har hanterat barn i sorg kan jag se att samtalet värderas högt. Detta märks på flera olika sätt och samtalen behöver inte alltid se likadana ut. De samtal som beskrivs som viktiga i lärarnas berättelser är samtal med enskilda barn, med hela klasser eller i samspel med hemmen. Dessa samtal ser lite olika ut beroende på vad som har hänt och hur gamla barnen har varit.

Samtalets betydelse kan bland annat belysas genom att åtta av lärarna blev kontaktade av anhöriga till dem som hade dött, samt att den nionde läraren blev kontaktad av sin rektor. De personer som kontaktade skolan ville berätta om vad som har hänt och samtala kring det. Hasses skola öppnade, trots att det var lov, upp fritidsgården för att kunna erbjuda de sörjande en gemensam plats att gå till för att prata om det som har hänt. Hasse var även tydlig med att barnen när som helst, oavsett vad det var för lektion, fick avbryta och prata om det som hänt. I Emelies fall visste inte barnet att hon hade förlorat sin mamma när hon kom till skolan. Detta för att de anhöriga inte hade vågat berätta något. Genom att Emelie poängterar att hon vill att de berättar vad som har hänt för barnet för att hon inte ska få reda på något genom rykten visar Emelie på att samtalet kring döden är viktigt.

Alla lärarna utom Gunilla valde att samtala i sin klass om det som har hänt, och menar att de gav barnen möjlighet att diskutera det de undrade över. En annan lärare som visar på att samtalet är väldigt viktigt är Frida. Detta gör hon genom att berätta att hon först samtalade själv med barnen i klassen, och när sedan barnet vars pappa hade dött kom tillbaka till skolan fick barnet själv berätta vad som hade hänt;

Då ville hon [barnet] berätta för dom andra barnen vad det var som hade hänt. Det hade ju vi redan gjort en gång men hon fick också berätta då. Å så fick dom andra fråga å så där, å så fortsatte vi prata å så där. (Frida)

Samtalet blir enligt lärarna en nödvändighet för att svara på de frågor barnen undrar över så att eventuella oklarheter inte skall leda till olika typer av rädsla hos barnen. Detta framkommer bland annat i Annas och Emelies berättelser;

Vi satt nästan en hel förmiddag å då, å liksom fånga upp alla deras frågor. (Emelie)

Barnen frågade förståss att, eh, hur gjorde hon och då berättade hon att, att hon hade tagit tabletter. Jo och precis hur det hade gått till så att barnen sku veta det. För du vet barn har så mycket fantasier så får man ju inte veta så då väcker det enormt mycket fantasi. Risken var ju den här att barnen liksom blir rädda att, att tänk om min mamma och pappa dör då. Jo så hon tog upp det här, också om hur medicinering att alla äter vi ju mediciner att man ska inte va rädd för mediciner heller. (Anna)

Att Emelie, Frida, Hasse och Ingrid har valt att prata om händelsen i flera klasser kan ses som ett annat uttryck för samtalets betydelse för lärarna i deras arbete med barn i sorg. Ett ytterligare uttryck för betydelsen av samtal i sorgesituationer är Ingrid;

Men att skolan skulle ha gjort mer med att man berättade på morgonen å så. Elever i min klass som hade syskon på högstadiet fick ju till exempel inte reda på vad som hade hänt. Kanske vid lunchen då. Alla lärare borde ha samlats först och berättat direkt sen första lektionen vad som hade hänt. (Ingrid)

Tron på samtalet kan även belysas genom att alla lärare utom Gunilla valde att göra hembesök till den drabbade familjen. I vissa fall bjöd lärarna in andra föräldrar till samtal. Samtalen med föräldrarna kan utifrån lärarnas berättelser indelas i två typer. Ibland ses samtalet mer som ett meddelade eller en information. Medan läraren ibland förde ett längre samtal med några av föräldrarna. Om föräldrarna kände personen som hade dött blev lärarnas samtal utförligare då de möjligen ansåg att föräldrarna hade ett större behov av att prata av sig;

Det är oerhört viktigt att man åker hem till familjen. Det tror jag är a och o. Det är viktigt att man söker upp dem, man ska inte vara rädda för vad man ska säga. (Diana)

Gunilla skiljer sig från ifrån de andra lärarna i det anseendet att hon inte samtalade i klassen, inte berättade för andra barn på skolan eller var på hembesök. Jag ser dock ändå att hon värderar samtalet högt. Gunilla säger att hon tagit sig tid att enskilt prata med barnet, vars farmor dött, under lektionen. Hon ger även flickan möjligheten till samtal i klassen;

Jag frågade först om flickan själv ville berätta för klassen vad som hade hänt. Det ville hon inte. Då frågade jag om hon ville att jag skulle berätta det. Det ville hon inte heller. Jag respekterade hennes val men sa ändå till henne att hon bör vara beredd på att de andra eleverna frågar vad som har hänt. Det förstod hon men var ändå nöjd med hur vi hade bestämt. (Gunilla)

De lärare som valde att inte berätta något för de andra klasserna på skolan är Anna, Berit, Cecilia, Diana och Gunilla. Huvudorsaken till detta kan ses vara att de menar att om lärarna skall prata i andra klasser är om många är berörda. Är det en förälder eller farförälder som har dött så stannar lärarens arbete inom klassen. Om ett barn dör på skolan tycks de mena att arbetet blir mycket större för läraren och för skolans personal. De som känner samhörighet med den döde eller den anhörige behöver få möjligheten till samtal. De lärare som inte ringde till alla föräldrar i klassen resonerade kring detta, vilket är fallet hos dessa lärare;

Dessa personer lämnade djup sorg hos många och på skolan de gick så var så gott som alla berörda av det som hänt. Det är skillnad på vad som har hänt och hur många som har

berörts. Är det en elev som har förlorat sin förälder så stannar ofta sorgearbetet bara inom den berörda klassen. (Hasse)

Det är nog olika beroende på vad som har hänt. Om ett barn förlorar en anhörig så är det nästan bara det barnet som är berört medan om en elev i klassen dör så berör sorgen väldigt många i klassen. (Gunilla)

Olikheter i samtalen kan kopplas ihop med typen av dödshändelse. De lärare som har varit med om att någon har dött i sjukdom menar på att den orsaken var lättare att förklara för sig själv och för barnen i klassen. Lärarna tycktes däremot anse att det skulle ha varit svårare att förklara om någon hade dött på grund av en olycka. Vid olyckor menar lärarna att detta väcker många fler frågor som varför det kunde hända och varför just den personen.

Jag visste att jag kunde få det där samtalet precis vilken dag som helst. Så jag var förberedd. Tänk dig om det har hänt en akut situation att någon har drunknat eller att man överhuvudtaget inte hade förväntas va sjuk dog. Att det här var verkligen nästan så att äntligen fick hon frid. Och i och med att det var cancer det handlade om här så kändes det ju ganska inramat liksom varför så här på nåt vis. (Berit)

Även ålder på barnen kan vara en faktor som ses som avgörande för hur lärarna förhåller sig till samtalet och hur de anser att det bör vara. Det gemensamma jag kan urskilja är att lärarna har varit i klasser med yngre barn så ser de sig tvungna att svara på mer konkreta frågor. Detta kan handla om hur omgivningen vet att en person är död, hur en död människa ser ut, om det var otäckt och om det kom mycket blod. Frågor kring begravningen, hur kistan ser ut, hur djupt ner den döda grävs och vad för maskiner som används är frågor som en lärare bör vara beredd att svara på enligt de lärarna har berättat kring hantering av barn i sorg. För en lärare i en klass med äldre barn handlar det mer om emotionella reaktioner och läraren får ha andra typer av samtal.

Kunskapens betydelse

Att det behövs kunskap inom området för att bättre klara av en sorgesituation verkar vara genomgående för de nio lärarna. Kunskapen om hur de skall eller bör hantera barn i sorg anser sig några lärare själva ha genom erfarenhet inom läraryrket. Andra menar däremot att de är någon annan än de själva som ”äger” kunskapen och sökte därför hjälp i sorgesituationerna. Denna hjälp kan exempelvis vara kunnig personal från skolan, krisgrupp eller experter utifrån.

Anna och Cecilia menar på att eftersom det händer dödsfall lite nu och då är viktigt med kunskap om sorg. Cecilia visar även på kunskapens betydelse när hon uttrycker att nästa gång hon skulle vara med om någon dödshändelse så skulle hon klara av att hantera situationen själv. Hon visar på att hon vill ha kunskap i ämnet för att känna sig säker i en sorgesituation.

Det var för ett antal år sen då när det här med, med eh, krisgrupper, ordnade vi en, dom va väl på nån kurs å så här då jo, så nu ligger det lite så här lågt med det händer ju lite ett och annat så att. Det är främst av eget intresse då som man gör det. Jo går på nån kurs som handlar om sorgearbete. Kanske det har varit på nån fortbildning också. Det, det är inte omöjligt. Jo du vet såna där halva dagar ibland, jo, jo men det är faktiskt väldigt viktigt. (Anna)

Ja, det skulle nog va bra. Det är nog så att förr eller senare så kommer det nog nästan, någon gång drabbas man av det och då står man ju precis, så det skulle nog va bra. Sen det

som jag ju inte liksom, å här i teorin så kan man ju ta reda på saker och ting men sen är det ju ändå en annan sak att utföra det i praktiken. (Cecilia)

Där kände jag mig så pass osäker att jag inte ville ta upp det i klassen utan då hade jag kuratorn med, med in i klassen och pratade om det, om vad som hade hänt då. Jag tror att jag idag sku klara av att göra det, att, att berätta för till exempel klassen nu när man har varit med om det å man vet liksom. (Cecilia)

Emelie och Frida är engagerade i en krisgrupp och detta kan även vara ett sätt att belysa vikten av kunskap. Genom att läraren själv har kunskap och vågar prata om döden underlättar sorgearbetet enligt flera lärare. Emelies arbete som kyrkvaktmästare samt Fridas säkerhet kring döden och barns reaktioner hjälpte dem i arbetet;

Dels har jag varit på 60 begravningar ungefär och grävt gravar själv och så här så jag hade jättemycket nytta av det. Jag känner mig lugn, trygg i och prata om det. Att jag själv är säker i vad som händer och att jag kan svara på deras frågor. (Emelie)

Och vi lärde oss ju mer och mer om hur man ska bete sig vid ett dödsfall. Det va väldigt tydligt att efter flera år så kunde hon bara bli ledsen å börja gråta och då hade kanske mellanstadielärarna svårt för att förstå varför hon höll på så, nu borde hon ju, nu borde det ha lagt sig så där. Eftersom vi hade tagit reda på mycket om hur saker och ting fungerar så kunde vi ju berätta det, att hon fick möjlighet att komma tillbaka å prata med oss som visste mera då. (Frida)

En av de lärare som belyser kunskapens betydelse genom att arbeta förberedande kring död och sorg i klassen är Ingrid. Även Frida berättade att de hade pratat lite kring döden i samband med att till exempel deras akvariefiskar hade dött.

Jag hade inte haft klassen så länge så jag vet inte om de har arbetat något förberedande kring döden och sorgen. Jag tycker absolut att man borde göra det i skolorna för att alla ska inse att det är något naturligt och att man får vara ledsen. (Gunilla)

Även om lärarna såg kunskapen som viktig var det väldigt få som arbetade förberedande med döden och sorg. Kan detta bero på att lärarna anser att de själva har den kunskap som behövs, att barnen inte är i behov av dessa kunskaper i sorgesituationen?

Vem ”äger” kunskapen enligt lärarna?

Av intervjuerna framgår att det finns oenighet kring vem som ”äger” kunskapen kring hantering av barn i sorg. Flera av lärarna ansåg sig själva ha mycket av de nödvändiga kunskaperna medan andra menar att de behöver hjälp så att säga utifrån.

Flera lärare betonar erfarenhet inom läraryrket som en hjälp för hur de hanterar en sorgesituation;

Ja, jag tyckte nog att jag hade det. Det kan ju ha berott på att jag, jag hade inte stött på den situationen tidigare men i och med att man har så pass lång erfarenhet överhuvudtaget så, så betyder det en hel del för hur man hanterar problem. Å sen så var det lätt för oss att ta reda på allt eftersom hur man borde gå tillväga. (Frida)

Det var så väldigt genomtänkt. Jag måste säga att jag, sådana här gånger ska man verkligen bromsa in och tänka efter vad man gör. Jo och kanske att man, det här var ju sex år sen så jag va ju 50 år ändå liksom så att jag har liksom det inbyggt i mig att jag kan liksom sakta in så här. Att va riktigt ung kanske att man är mer gåpåig om jag säger så liksom och kanske så att man har mera livserfarenhet förstås när man är runt 50 år då som jag var då, så att jag tog det väldigt lugnt, jo, och var avvaktande. (Anna)

En annan av de lärare som anser sig besitta kunskapen i sorgesituationen själv är Diana. En förklaring till detta kan vara att Diana anser det onaturligt att koppla in nya personer till ett barn som sörjer och väljer därför att hantera sorgesituationen själv;

Jag är inte så säker på att det är så bra alla gånger. Att det kommer en massa främmande människor helt plötsligt för då blir det ju helt plötsligt något konstigt. Det blir en självuppfyllande profetia på något sätt. Är det så här allvarligt? (Diana)

Flera av lärarna antyder på att kunskapen ägs av någon annan än dem själva. Ett exempel på detta är Emelie som visar sitt missnöjde med för lite handledning;

Jag kan vara lite bitter över att jag hade dålig backning, för jag fick göra mycket själv. Det här och ringa alla föräldrar till exempel, det var jätte tungt för många, det var ju många som kände den här mamman och började gråta, det var jätte tufft alltså. Och sen jag, hade inte full handledning och så. Det skulle jag vilja ha haft bättre då. Och när jag märkte att hon började gå bakåt inlärningsmässigt också, då var det jag som fick sitta och ringa och prata med BUP och sen psykolog och så. Och det kan jag tycka att det inte ska ligga på mig. Det skulle jag ha blivit serverad alltså. (Emelie)

Trots att Anna och Frida var de lärare som ansågs sig ha mycket kunskap på grund av erfarenhet tog de ändå hjälp i hanteringen av barn i sorg. Hjälpen menar Anna behövdes för att hon var osäker i situationen;

Å jag måste säga att jag blev ju själv riktigt chockad, blev jag. Så här ja, det kom ju bara så väldigt abrupt också på mig så. Jag tänkte också vad ska jag göra nu? (Anna)

Att jag tyckte att vi hade det ganska bra. Vi hade ganska rejält med personal och vi kunde ta hand om det tycker jag. Och vi hade duktig annan omkring personal som kunde berätta för oss hur vi kunde göra. Vi behövde inte liksom luska och fråga och så för hon visade det. Så jag kan inte säga att vi sku ha gjort på något annat sätt. Det finns säkert flera sätt att göra på än det vi gjorde men jag tycker att det funkade bra. (Frida)

Några lärare valde att ta hjälp medan andra valde att själva berätta för klassen. Detta kan ses som ett uttryck för att dessa lärare anser att de själva inte har kunskapen att förmedla ett dödsbud. I de fall lärarna tog hjälp av skolkuratorn var när det handlade om självmord, det vill säga i Annas och Cecilias fall;

Det är här man skall ta in experterna. Alltså skulle det ha varit en naturlig död då skulle jag ha klarat av det. (...) Å hon gjorde det så fint. Jättest fint. Jag sku aldrig ha kunnat göra det så fint. Så hon tog, hon tog det riktigt så här, riktigt på ett djupt sätt och riktigt allvarligt å så här. Ja det var jätte fint hon gjorde. Så jag kan inte återge alltså rent vad det var, vad hon sa eller så här. (Anna)

Där kände jag mig så pass osäker att jag inte ville ta upp det i klassen, utan då hade jag kuratorn med, med in i klassen och pratade om det, om vad som hade hänt då. (Cecilia)

En annan lärare som anser att det är viktigt att ta hjälp är Hasse. Detta kan beläggas genom att han tog hjälp från skolans krisgrupp och företagshälsans krisgrupp;

På söndagen fick vi i personalen proffshjälp i hur vi sku bemöta barnen på måndagen. De pratade om hur olika barn tacklar sorgen och att man ska se upp att eleverna inte börjar backa utvecklingsmässigt. Vi gick även igenom de olika faserna som man går igenom vid sorg och tips på vad man kan göra. På måndagen tyckte jag att vi hade de bästa möjliga förutsättningarna för att möta barnen. (Hasse)

En annan lärare som tycker att det är viktigt att ta hjälp är Ingrid. Hon sökte sig utanför skolans resurser och får hjälp från kurator, präst, läkare och begravningsentreprenör. Detta för att hon ansåg att en präst och en begravningsentreprenör vet bäst kring saker som rör kyrkan, begravningar och ritualer samt att hon redan innan dödsfallet hade kontakt med personer utanför skolan;

Jo man kan säga att vi har en krisgrupp men att jag hade ju förberett det på mitt sätt och ville gärna fortsätta med det då. Så det var mycket bättre att jag och de närmaste var omkring här än att det kom någon ny. Men krisgrupp och krisplan ska man ju ha så man kan titta på den. (Ingrid)

En lärare som hade väldigt många hjälppersoner kopplade till sin dödshändelse var Berit. Denna hjälp bestod av kurator, psykolog, sjukvårdspersonal, stödfamilj samt stödperson vid läxläsningen och hade funnits redan innan dödsfallet. Även efter dödsfallet fortsatte denna hjälp.

Det finns de lärare som menar att oavsett hur mycket erfarenhet de har kan en lärare inte vara helt förberedda när något händer. Hasse är av den åsikten, även om han säger att kunskapen ökar med varje dödshändelse. Olikheterna i huruvida lärarna anser att de själva har kunskapen eller om de tar hjälp kan bero på typen av död eller tillgången på kunniga personer på skolan. De lärare som har varit med om självmord och även andra lärare framhåller i sina berättelser att ett självmordsfall var eller skulle vara jobbigare än andra typer av död eftersom det inte är en naturlig död;

Det var det som gjorde det ännu svårare. Alltså det är ju alltid en naturlig död är en naturlig död och det förstår alla. Men det här när en förälder tar livet av sig, det var jättesvårt. Här ska man nog ta in experterna. Alltså skulle det ha varit en naturlig död då sku jag ha klarat av det. (Anna)

Möjligen beror detta på att självmord överhuvudtaget är tabubelagt samt att skolorna ofta saknar krisplaner och krisgrupper.

Att synliggöra sorgen

En annan central aspekt som framträder ur lärarnas berättelser hur de har hanterat barn i sorg visar på att det är viktigt att sorgen synliggörs. Synliggörandet bör enligt lärarna göras på olika sätt och i olika utsträckning. Förutom att den sörjande kan synliggöra sin sorg kroppsligt kan sorgen även bearbetas bildligt, skriftligt och genom ritualer. Några lärare menar att det viktigaste är att varje person får sörja och att de hittar sitt eget sätt att sörja på;

Att dom får visa sin sorg. Att dom får sitta och sörja. Man ska inte pracka på dem nåt som dom inte vill göra. Så jag frågade till exempel dom hur dom ville att de skulle ha det idag. (Ingrid)

Det är viktigt att komma ihåg att även om eleven verkar glad så ska man inte som lärare tvinga eleven att vara ledsen eller tvinga eleven att prata om det dom har hänt. Man måste helt enkelt respektera varje elev på deras villkor och sätt att sörja. (Gunilla)

Att synliggöra sorgen kroppsligt var något Emelie tog fasta på när hon beslöt att hon skulle försöka få med barnet, som förlorat sin mamma, till patologen så att barnet skulle få se sin döda mamma. Detta berodde mest på att barnet var särskoleintegrerad och att Emelie inte

trodde att barnet skulle förstå att mamman var död förrän hon hade sett det. En vanlig tanke är att tårar och att sörja kopplas ihop men visar Frida tydligt på att alla inte visar sin sorg genom tårar. Detta sade sig Frida klargöra för barnen samt att hon sa att en person både kunde vara ledsen och glad när han eller hon har varit med om något hemskt;

Och vi pratade med henne och vi sa, det förstod ju de andra barnen också, att hon fick va ledsen. Det var ju jätte viktigt att hon fick visa att hon var ledsen. Och hon, ibland var det att hon inte alls var ledsen och det var väl sånt som de andra barnen undrade över att, man tänker inte alltid på det att man får va glad också fast man egentligen är ledsen. (Frida)

Att använda sig av bilden genom att måla teckningar till de drabbade är något som flera av lärarna har gjort för att synliggöra sorgen. Bilden som en del av sorgen kan även komma upp senare då mors- och farsdag inträffar. Om barnen saknar en förälder kan läraren enligt Cecilia göra ett kort till en far- eller morförälder. En lärare anser att det går bra att göra mors- och farsdagskort. Hon menar att mors- och farsdag inträffar oavsett om barnet vill det eller ej och då kanske läraren bara förvärrar situationen genom att eventuellt ta bort sådana saker;

Jag menar farsdag kommer och morsdag kommer för det, att man kanske inte ska gå så långt att hjälp vi kan inte göra morsdagskort för då blir det fel. Det kanske blir ännu konstigare om vi låter bli. (Berit)

Flera lärare berättade dock att de inte gjorde mors- och farsdagskort om de hade ett barn som förlorat en förälder;

Jadå, det är ju det dummaste som finns! Å säga det åt ett barn, gå och ge pappa som är död, har tagit livet av sig, nå men ge det här åt morfar. Äh, nej jag kan bara inte göra det. (Anna)

Ett annat sätt att synliggöra sorgen är genom att barnen får skriva något eller att läraren läser för dem ur en bok som handlar om död är vanligt i flera av lärarnas berättelser om hantering av sorg.

Lärarna berättar om olika ritualer som de har använt sig av i sin hantering av sorg och dessa belyser synliggörandet av sorgen. Flera lärare har tänt ljus i klassrummet. Detta säger de sig ha gjort i samband med att barnen i klassen har fått dödsbeskedet och under den tid de har samtalat kring händelsen. Ett annat exempel på hur sorgen har synliggjorts är den gemensamma ceremoni och minnesmonter som hölls och gjordes på Hasses skola. I montern fanns kort på de döda barnen och deras eventuella tillhörigheter. De två lärare som var med om att det var barn som dog berättade att de hade smyckat de dödas bänkar med dukar, ljus, blommor, hälsningar. Dessa smyckade bänkar stod sedan kvar några veckor i klassrummet.

Att ha denna monter tyckte skolan visade på att även om man dör så finns man kvar i de kvarlevandes minnen. Bara för att man dör så glöms man inte bort. Det kändes därför väldigt viktigt att ha montern. (Hasse)

Andra ritualer att synliggöra sorgen på är flaggning och begravningar. De lärare som har förlorat en eller flera barn från sin klass berättar att de flaggade på halvstång i skolan. Denna ritual återkommer i Emelies fall där en mamma, som även jobbade på skolan, dog. Vid begravningar har lärarna och barnen deltagit när något barn har dött samt att även Emelie och Frida deltog på barnens föräldrars begravningar. Att delta på begravningen säger Emelie och Frida ledde till att de fick något gemensamt med barnen samt att det var en bra markering mot den kvarstående föräldern.

I två av lärarnas berättelser, Annas och Cecilias, uppmärksammade jag att det verkar som om de tycker att det är avvikande att barnen inte visar några känslor;

Ja, men vet du han visade inga känslor alls nästan, ja. (Anna)

Så vi va bara en stund å prata å allt verkade så lugnt tycker jag liksom, men när man tänker på vad som hade hänt egentligen så var det väldigt lugnt. Jag upplevde det liksom att hon, jag vet inte om inte visa, hade hon väldigt sorg eller om hon inte, jag vet inte. (Cecilia)

Synliggörandet av sorgen tycks enligt lärarna vara åldersrelaterat. Detta ses i att lärarna i de yngre åren använde sig mycket av bilden och av att läsa när de hanterade sorgen. Lärarna tycks däremot använda sig mer av det skriftliga när barnen är äldre.

De lärare som inte har flaggat på halvstång berättade att det är ovanligt att skolan flaggar om en förälder har dött. Den gränsen säger lärarna att skolan helt enkelt har bestämt. De som inte gick på begravning säger att det beror på att de inte kände den döda.

Värden i hanteringen

I min analys av vad lärarna har berättat för mig om sin hantering av barn i sorg kan jag urskilja några gemensamma och återkommande värden. De värden som lärarna tycks lägga stor vikt vid är ärlighet, hänsynstagande, tid, lyssnande samt trygghet.

Flera av lärarna betonar vikten av att vara ärlig. Ett uttryck för detta är att de berättar precis vad som har hänt för klassen. Detta gjorde alla utom Cecilia och Gunilla. Ett annat motiv för att vara ärlig är enligt Anna, Berit och Emelie för att rykten inte ska spridas. Anna tycktes uppleva en form av inre konflikt i huruvida de skulle berätta om barnets mamma hade tagit livet av sig eller bara säga att mamman hade dött. Eftersom Anna anser att det är viktigt att lärarna säger sanningen så att barnen i efterhand inte upplever att det inte går att lita på de vuxna var hon nöjd med att de valde att berätta precis vad som hade hänt;

Det är ju så här i livet att hur svårt det än är så är det alltid bättre att få veta sanningen för får barnen sen höra nånting så säger om ja men dom ja men dom vuxna sa nåt annat och vart står man då? Då står man där och ljuger för barnen. För det är ju om livet, alltså fastän det är så tragiskt och det är så hemskt så måste man ju berätta vad som har hänt, verkligen. (Anna)

Och det tror jag är väldigt viktigt att man aldrig försöker dölja att dom är sjuka. Och så får man ofta den här frågan, kommer dom att dö? Då vill man ofta säga nej det tror vi inte. Men man får inte göra det, man får inte ljuga. Man kan inte lova att man överlever. Det bästa är att säga det vet vi inte. För att säga att det säkert kommer att gå bra då kan man inte lita på dom. Men det vet jag att man är rädd för men det ska man absolut göra. Barn är så realistiska och att dom förstår nog ändå inte riktigt vad det innebär. Utan får dom bara veta rakt på, precis allt det man vet så nöjer dom sig med det men dom är väldigt finkänsliga för om man försöker undvika någonting. Och då blir det genast otäckt. (Diana)

Cecilia däremot valde att inte vara helt ärlig mot barnen som drabbats av ett dödsfall. Detta berodde på att familjen inte ville att de skulle berätta i skolan att pappan hade hängt sig utan bara att han hade dött. Lärare är enligt Cecilia även tvungna att läsa av barnen så att han eller hon inte säger för mycket för snabbt. Detta kan ses som ett tecken på hur viktigt hon anser att det vara att ta hänsyn;

Ja man måste ju höra liksom med de anhöriga att vad som är tillåtet att säga egentligen. Liksom att, att det är ju dom i första hand som, som. Sen tror nog jag liksom att, att man måste nog också för barnens del liksom, de andra barnen i klassen, att man inte liksom kommer in och säger pang poff att det här, att nu, att man pratar runt först och sen säger det där då och läser av barnen, liksom att, för det kan ju just hända att barnen får såna där tankar att, att oj att nu kommer min mamma eller pappa att dö också. Så att lite beroende på förstås att vad det e som inträffat då förstås, men att, så det tror nog jag e viktigt. (Cecilia)

Inte heller Gunilla berättade vad som hade hänt i klassen. Även hon tycktes göra det med hänsyn till barnet. Möjligen ansåg hon att barnen i klassen vill komma ifrån sorgen ett tag och jobba med vanligt skolarbete för att sorgearbetet varit så tungt. Detta är, enligt de lärare som har varit med om att ett barn har dött, väldigt viktigt att ta hänsyn till. Enligt Gunilla kan vi inte tvinga andra att sörja.

Vikten av hänsynstagande ses på flera sätt i Hasses berättelse. Han valde till exempel att diskutera med barnen kring en minnesmonter och vad som skulle finnas med i den. Även att han lät de barn som var väldigt nära med dem som hade dött gå och komma till lektionerna lite som de ville visar att han tog hänsyn till deras sorg. Ett ytterligare exempel på hänsynstagande är när Hasse och Ingrid väljer att gå ut och prata med barnen i klassen. Detta säger de sig ha gjort för att det anser att samtal utomhus underlättar en känslöfylld situation. Hasse tycker även att rektorn på skolan underlättar och visa hänsyn till de sörjande genom att avvisa media från skolan på olycksdagen;

Samma dag som olyckan skedde var media redan inblandad. Rektorn beslöt dock att ingen från media får komma in på skolan under fredagen då hon ansåg att det var viktigast att de anhöriga samt personalen fick reda på vad som händer samt att de kunde samtala med varandra. På lördagen fick däremot media komma in då rektorn ansåg att man visste så pass mycket nu. (Hasse)

Ingrid påpekade att de valde att hissa flaggan på halvstång först efter att lärarna på skolan hade berättat vad som hade hänt i respektive klass. Detta gjorde de för att det inte skulle skapas en orolig stämning. Genom att göra detta visar även Ingrid på vikten av hänsynstagande. När Cecilia skulle göra farsdagskort i skolan, efter att ett barns pappa dött, frågade hon barnet innan lektionen om det gick bra att hon gjorde ett farsdagskort till sin morfar istället. Även detta kan ses som ett uttryck för hänsynstagande.

Några lärare tycker att det är viktigt att även ta hänsyn till sin egen sorg som lärare medan andra anser att barnen går i första hand. Berit valde att inte göra något stort av situationen då hon visste att barnet som förlorat sin mamma inte var en sådan person att han ville prata. Detta valde hon med hänsyn till pojken och trots att hon själv anser sig vara en ”pratkvarn” och gärna hade samtalat massor;

Jag skulle inte ha valt att vi inte pratade om det. Jag skulle säkert vilja ha gjort det för jag är pratkvarn men han skulle inte ha mått bra av det. Men det som jag sku säga att man sku tänka på är att man ska göra det på den berörda personens villkor. Jo så man måste faktiskt bedöma det från fall till fall och man kan inte tro att mitt sätt är det rätta. (Berit)

Det mest jobbiga var ju det hör i lärarrummet då när, för mig själv, när man hade olika åsikter om hur man skulle göra och man var så bergsäker, så här ska man göra. Ja, men då kände jag och jag sa det då också att, så att nej jag tycker faktiskt att vi gör så här som dom föreslår. Och det blev lite hårda dispyter där faktiskt, tycker jag. (Anna)

Cecilia och Hasse poängterar, som tidigare nämnts hur viktigt det är att lärare vågar ta hjälp utifrån för att klara av situationen. Detta kan även sägas visa på betydelsen av att ta hänsyn till läraren;

Det är en tuff period som lärare då man är tvungen att trycka tillbaka sin egen sorg. Det finns så mycket annat att tänka på att man inte har tid att bearbeta den egna sorgen. (Hasse)

Ett annat centralt värde för lärarna i deras arbete med barn i sorg är tid. Alla lärare ansåg att det fanns tid till sorgearbetet och att det är viktigt att ta den tiden. En lärare menar att hon får lov att lägga undan andra saker annars kommer klassen inte vidare i någonting. Genom att ta den tid som behövs vinner lärarna enligt henne i "det långa loppet";

Nä alltså kommer en sån här grej så då, då låter man nog allt annat vara och så tar man det. Det här kan man inte planera in och här kan man aldrig veta när det händer och då, då får man helt enkelt bara anse att nu är det det här som är det viktigaste. (Cecilia)

Det är ju alltid så att man vinner i det långa loppet sen om man ger tid för dom sociala frågorna. (Anna)

Jag har tidigare visat på hur betydelsefullt samtalet är för lärarna i hanteringen av sorgesituationer. Även om lärarna tycker att samtalet är viktigt betonar några att lärare inte alltid behöver säga så mycket utan att lyssna är minst lika viktigt. Detta kan ses som ett uttryck för att lyssnande ses som ett värde i sammanhanget;

Och man behöver inte säga så mycket. Det ger sig själv, man ska inte va rädd för det. (Diana)

Och vi satt där och pratade med dom vid köksbordet en stund då å så här och ja det viktigaste såna här gånger är att man finns till och att man lyssnar mycket. Och försöker vara eller vad ska jag säga, ja, prata så här lite om man säger så. Mer lyssna än prata själv. Man får vara en väldigt god lyssnare. (Anna)

Några av lärarna menar att det inte är så konstigt att de drabbade barnen stannar hemma från skolan några dagar medan det i Berits, Dianas, Hasses och Ingrids fall verkar som att barnen kom till skolan för att få trygghet;

Ofta kan skolan vara den enda trygga platsen för många barn. En plats som ser likadan ut dag efter dag. Dom vet vad som händer och det är en trygghet för väldigt många barn. Om livet går upp och ner och det händer sådana här saker men ska allting vända i skolan också vad har de då? Mamma och pappa är sig inte lika, släktingar är inte sig lika och allting är, ska de inte få ha ett ställe där dom bara kan va som vanligt. (Diana)

Förutom att hemmet var en viktig plats under denna tid så betydde skolan också mycket för många. I hemmet sörjde man hela tiden och ibland måste man komma ifrån det och då var skolan en viktig plats. (Hasse)

När Ingrid väljer att avstå från krisgruppens hjälp kan detta tänkas bero på att hon anser att trygghet är viktigt. Trygghet i den bemärkelsen att hon ville att barnen skulle få möta personer som de redan har skapat en kontakt med.

Att vara tillgänglig både med att trösta och att ge näsdukar till dem som behöver det underlättar och skapar enligt flera lärare en trygghet för barnen. Många lärare påpekar hur viktigt det är att visa att barnet är välkommen i gruppen och att läraren gärna kramar om dem

som behöver det. Detta kan också ses som ett tecken på hur betydelsefull tryggheten är i sorgesituationen.

Inom dessa värden finns ställningstagandet som ställer vissa värden mot varandra. Det finns till exempel en enligt lärarna uppenbar konflikt mellan ärlighet och hänsynstagande när det gäller vad lärarna prioriterar. En annan aspekt som visar på variationer mellan lärarna är huruvida tryggheten skapas av lärarna i skolan eller om detta är en uppgift för föräldrarna i hemmet.

Diskussion

Mitt syfte med uppsatsen är att analysera lärares berättelser om hur de har hanterat situationer med barn i sorg; Vilka teman finns i deras berättelser? Ur intervjuerna återfanns fyra teman och inom dessa framträder det sedan likheter och olikheter. Här knyts mitt resultat samman med litteraturen i syfte att problematisera mitt resultat. Slutligen ger jag även förslag på fortsatt forskning inom området.

Tron på samtal

Att lärarna menar att de redan tidigt blivit informerade om vad som har hänt är genomgående i deras berättelser. Detta menar Ekvik (1993) kan bero på att en lärare är och upplever sig vara en så pass central person för barnet eftersom de har tillbringat mycket tid tillsammans. Detta kan vara en möjlig förklaring till varför många lärare känner sig betydelsefulla och vill hjälpa till med det fortsatta sorgearbetet. Att denna hjälp tar form är en tro på samtalet. Genom att via samtal skapa en god kontakt med föräldrarna i den drabbade familjen får läraren även reda på hur de vill att sorgearbetet i skolan skall gå till (Ekvik, 1993). Har läraren denna goda kontakt och pågående samtal med den drabbade familjen är det sedan lättare att ta hänsyn till deras sorg kan lärarna möjligen uppleva att de lättare kan ta hänsyn till de berörda av sorgen. Hänsyn framgår ju av min analys också vara ett centralt värde för lärarna i sorgehantering.

I lärarnas berättelser framkommer det att barnen tycks ha många frågor kring det som har hänt, samt att tankar kring ”varför just hon” eller ”vad kunde jag ha gjort för att förhindra det” har uppkommit. Detta tycks lärarna vilja hjälpa barnen med genom att samtala. Detta kan ses som ett uttryck för att lärarna anser att barnen behöver konkretisera döden. Detta synsätt får stöd hos Fahrman (1993), som menar att döden är så pass abstrakt för ett barn att de behöver tid till att prata om det som har hänt och även få möjligheten att ställa frågor. Ovissheten om dödshändelsen är jobbig både för läraren och för barnen och samtalet blir därför viktigt för att inga rykten eller skuld känslor skall framträda (Ekvik, 1993). Lärarna tycks även använda samtalet för att barnen inte skulle känna rädsla och börja fundera på om även deras föräldrar skulle dö. Detta finner stöd hos Dyregrov (1993) som menar att detta är en central aspekt av lärares sorgehantering.

Även om alla lärare har belyst samtalets betydelse för hantering av barn i sorg finns det olikheter i vem de anser bör delta i samtalet och hur samtalet ser ut. Lärarnas berättelser tyder på att när ett barn i klassen har dött anser de att samtalet berör många fler än när ett barns anhörig har dött. Detta kan ses som ett led i att barnen troligen känner sina klasskamrater bättre än klasskamraternas föräldrar. Ekvik (1993) menar dessutom att sorgen hos ett barn som har förlorat en förälder är annorlunda än sorgen hos barnets kamrater, vilket underbygger den åtskillnad som lärarna gör.

I en situation där ett barn har förlorat en anhörig har många lärare valt att använda samtalet som informationsstund till de övriga barnen i klassen. Detta tycks de göra för att försöka förklara för kamraterna hur den sörjande kan känna sig och att de måste ta hänsyn till den sörjandes reaktioner. Dyregrov (1993) menar att läraren kan hjälpa kamraterna i hur de på bästa sätt kan bemöta den som sörjer så att denne inte upplever situationen som om ingen bryr sig om det som har hänt. Samtalets betydelse tycks enligt lärarna grunda sig på deras tro på hänsynstagande, lyssnande och på att sorgearbetet behöver och måste ta tid. Att inbjuda till

samtal kan således ses som ett uttryck för att lärarna bryr sig om det som har hänt och respekterar barnets sorg. Eftersom alla barn kan tänkas genomgå sina sorgeprocesser på skilda sätt, är det viktigt att läraren inte tvingar någon att sörja eller prata om det som har hänt men att han eller hon åtminstone inbjuder till samtal (Dyregrov, 2002). Detta tyckas lärarna göra genom att även låta det sörjande barnet själv berätta för sina klasskamrater vad som har hänt, vilket även Ekvik (1993) tar fasta på.

I analysen framgår att vissa lärare har ringt hem till alla föräldrar i klassen, vilket ytterligare visar att de vill bjuda in till samtal och att de ser samtalet som centralt i sorgehanteringen. Samtalet med föräldrarna kan enligt Ekvik (1993) vara nödvändigt eftersom många barn kanske har svårt att berätta vad som har hänt för de i hemmet. Läraren kan i detta perspektiv underlätta barnens sorg genom att se till att föräldrarna blir delaktiga.

Kunskapens betydelse

Ett sätt att förstå lärarnas betoning av kunskap, såväl erfarenhetsbaserad kunskap som expertkunskap som centralt i hanteringen av barn i sorg, är att se det som att de gärna vill ha kontroll över det som händer i klassrummet. Detta kan i sin tur ses som en del av deras fostransuppdrag, då barnen tillbringar mycket av sin tid i skolan där lärarna har ansvar för deras utveckling. En felaktig hantering kan enligt lärarna vara negativt för barnen och därför vill lärarna ha kunskap även i sorgehantering så de känner sig säkra i sin situation. Ekvik (1993) menar att om en lärare inte vågar prata om döden och om sorg i en klass så är läraren inte till så stor hjälp för klassen vid en dödshändelse. Liksom många av lärarna efterlyser Ekvik (1993) således kunskap på skolorna för att klara av hanteringen av barn i sorg. Ämnet bör enligt honom även tas upp redan på lärarutbildningen.

Några lärare tycks ha förvånats över att barnen kan få svårigheter i skolarbetet i en sorgesituation. Detta tyder enligt Dyregrov (1990) på en okunskap hos dessa lärare och poängterar att det är viktigt att lärarna är medvetna om detta samband. Koncentrationen försämras och det kan enligt honom leda till att uppgifter i skolarbetet inte blir gjorda och på så sätt försämras barnets skolresultat.

I min studie kan vissa olikheter urskiljas vad gäller lärarnas säkerhet i sorgehanteringen. Lärarnas berättelser visar på att när det handlar om självmord anser sig de flesta lärare inte vara trygga med situationen och vet inte hur de skall bete sig. Just självmord tycks vara tabubelagt, och lärarnas okunskap kan där ses komma fram i att de tror att de genom att prata om självmord skall väcka eventuella självmordstankar hos barnen (Ekvik, 1993). För att känna sig säkra i de flesta situationer behövs enligt lärarna kunskap. Visar en lärare osäkerhet inför klassen menar Huntley (1996) att barnet kan tolka det som att de behöver oro sig inför döden. Emelie är ett bra exempel på när en lärare kan känna sig otrygg i sin roll på grund av för lite kunskap. Hon uttrycker detta när barnet som har förlorat sin pappa helt plötsligt utbrister ”jag har ingen pappa” inför en annan lärare eller när en lärare ber barnen ta hem något till sina föräldrar och inte tänker på barnet vars mamma nyligen tog livet av sig. Fahrman (1993) anser att i situationer där det har skett mord, självmord eller att barnet har varit vittne till en död kan det vara nödvändigt att ta in professionell hjälp. Ekvik (1993) poängterar dock att det även är viktigt att lärarna själva besitter kunskap så att de kan delta i sorgearbetet och inte blir helt ersatta av experter eftersom det är trots allt läraren som känner barnen bäst. Båda dessa perspektiv återfanns i min studie.

En sorgesituation ser så pass olika ut enligt lärarna att de tycker att det är svårt som lärare att exakt veta hur sorgearbetet kommer att se ut för den enskilde individen. Däremot tycks det vara väldigt viktigt för dem att alla har en grundläggande kunskap och möjligheten till experthjälp finns om den specifika läraren så önskar. Lärarna verkar även anse att det är viktigt att våga ta hjälp i en sorgesituation, vilket dessutom Andersson och Ingemarsson (1994) poängterar. Detta för att det är viktigt att ta hänsyn till individuella variationer. Detta gäller även hänsynen till den enskilde läraren. Dyregrov (2002) menar att det är en fördel om läraren får hjälp med samtalen så att han eller hon inte behöver bära allt ansvar själv. Denna hjälp kan då tas från exempelvis krisgruppen eller från någon annan lärare (Dyregrov, 2002).

Vidare framkommer i mitt resultat även olikheter i var någonstans lärarna har hämtat sin hjälp. Lärarna tycks vända sig till den hjälp som var lätt att få tag i samt att personen som skulle hjälpa var en för läraren och barnen redan känd person. Detta syns ligga i linje med Dyregrovs (1993) teori. Han menar att kunskapen bör vara lättillgänglig för alla lärare och kan finnas både direkt på skolan genom en krisplan och krisgrupp eller att det finns hjälp att få utifrån. Om en beredskapsplan finns skapar det enligt Ekvik (1993) en trygghet för läraren och de inblandade, vilket också lyfts fram av några lärare. Känner läraren att han eller hon inte har den kunskap som behövs själv så är det då lätt för dem att veta vart de kan vända sig (Ekvik, 1993).

Att synliggöra sorgen

Att lärarna presenterade flera olika sätt att synliggöra sorgen på tyder på att det är medvetna om, precis som även Gyllenswärd (1996) säger, att sörjande personer inte alltid reagerar eller bearbetar sorgen på samma sätt. Det är därför viktigt att den sörjande ges möjligheter att inleda sorgebearbetning på sitt unika sätt och med sina specifika symboliska uttryck för sin smärta och sorg, så att han eller hon längre fram i livet skall vara bättre förberedd på eventuella andra typer av kriser (Fahrman, 1993). Med anledning av detta blir lärarnas betoningar synliggörandet av sorgen och variationer i detta en viktig del i skolarbetet.

Det är enligt Ekvik (1993) en lärares uppgift att i sorgearbetet handleda barnen och hjälpa dem att hitta sina uttryck för sorgen. Detta kändes som ett tecken på varför kunskapen speglades i så många av lärarnas berättelser. Det tycks enligt lärarna finnas flera olika sätt att synliggöra sorgen på och olikheterna i hur de har synliggjort menar Ekvik (1993) beror mycket på vad som har hänt samt på barnets ålder. Detta speglas i lärarnas berättelser där just de två motiv, dödshändelsens art och barnets ålder, hölls fram som motiv till varför de gjorde och tänkte på det sättet. Mitt resultat genomsyras av lärarnas uttryck för okunskap kring barns uttryckande av sin sorg. Vissa lärare tycks mena att det bara är tårarna som är ett tecken på att en person sörjer, medan andra betonar att det finns personer som drar sig tillbaka och döljer sin sorg. I börjar av skolåren är det rätt så vanligt att barnen inte vill prata om det som har hänt (Dyregrov, 1990). Gyllenswärd (1997) menar då att det är lätt att omgivningen tolkar det som att barnen inte sörjer. Detta tyder dock på brist att kunna uttrycka sig snarare än avsaknad av känslor (Gyllenswärd, 1997).

Lärarna i min studie tycks lägga mer vikt vid barnens reaktioner än på sina egna känslor. Är det så att lärarna inte vågar visa sin sorg? Att vara ärlig i sitt uttryck kring sorgen är bland

annat enligt Fahrman (1993) väldigt viktigt för att man inte skall ge fel signaler till barnen, vilket även borde synas i lärarnas berättelser om hur de har hanterat barn i sorg.

Flera lärare valde att ha kvar saker som påminde om den döde, så som smyckade bänkar eller en minnesmonter. Fahrman (1993) påpekar att det är vanligt att vuxna plockar undan den dödes tillhörigheter väldigt snabbt för att de inte vill bli påmind om de hemska som har hänt. Det är enligt lärarna viktigt att barnen får känna att även om en person dör så finns den kvar i våra hjärtan. Genom att välja att synliggöra sorgen och ta den tid som behövs visar läraren respekt mot barnet samtidigt som synliggörandet blir en hjälp i barnets sorgearbete. De flesta av lärarna berättar att de har skickat teckningar till de drabbade vilket Ekvik (1993) bedömer som ett sätt för läraren att synliggöra ett barns sorg även för dem som inte direkt är drabbade.

Att se en död människa tror jag många har obehag för, obehag på grund av att det är något vi inte är vana och trygga med. I mitt resultat framträder detta i exemplet Emelie som tog med barnet, som förlorat sin mamma, till patologen. Emelie lyfte fram vikten av att barnet fick en förståelse för döden som orsak till varför det var viktigt att hon fick se sin mammas kropp.

Genom en begravning markeras övergången från liv till död (Andersson & Ingemarsson, 1994). Detta gör att den sörjande kommer vidare i sin bearbetning (Fahrman, 1993) samt slipper fantasier och överklighetskänslor kring den döde (Dyregrov, 2002). Lärarna liksom Dyregrov (2002) betonar dock vikten av att barnen är förberedda på vad begravningen innebär samt att barnet har en vuxen med sig.

Värden i hanteringen

Det fjärde temat som jag funnit i lärarnas berättelser om hur de har hanterat barn i sorg är framhållandet av vissa värden som de ser som centrala i arbetet. Dessa är ärlighet, hänsynstagande, tid, lyssnade och trygghet. I de tre tidigare temana i lärarnas berättelser; tron på samtal, kunskapens betydelse, synliggörandet av sorgen, kan dessa värden sägas ligga till grund. En möjlig tolkning är att det är dessa dygder som kan ses i alla lärarnas berättelser.

Genom att de flesta av lärarna beskriver att det är viktigt att berätta sanningen för barnen i klassen tycks de lägga stor vikt vid att vara ärlig. Det finns dock lärare som menar att de inte bör säga hela sanningen Huntley (1996) menar att en lärare aldrig ska försköna händelsen genom att kringgå att prata om döden som om en person har gått bort eller vilar. Om ett barn är vant vid att det heter gå bort betyder det att varje gång barnets mamma till exempel skall någon stans så förknippar barnet det med att mamma skall dö, eftersom hon går bort. Likaså gäller det att ta hänsyn och vara ärlig och inte säga att personen vilar då det kan leda till att barnet inte vill gå och sova på kvällen (Dyregrov, 1990). I en sorgesituation där en lärare inte är ärlig när han eller hon samtalar med ett barn kring det som har hänt leder det till förvirring hos barnet och det börjar i sin tur att tvivla på sina egna känslor (Fahrman, 1993). Att lärare noggrant berätta vad som har hänt blir ett sådant perspektiv viktigt i sorgearbetet.

Att sorgearbetet får ta tid säger alla mina lärare beror på att det är ett viktigt arbete och att om läraren inte tar tag i de frågor och händelser som berör sorgen kommer den sörjande eller klassen inte framåt i något annat ämne heller. Enligt Dyregrov (2002) betyder tiden mycket för hur problematisk sorgeperioden blir. I lärarnas berättelser framkom det att lärarna försökte variera sorgebearbetningen genom att både ha sorgesamtal och ordinarie undervisning för de

som vill. I dessa fall kan det tolkas som att läraren tar hänsyn till alla barn i klassen. Även om läraren tar tid till sorgearbetet anser Ekvik (1993) att det är viktigt att han eller hon tar hänsyn till de barn som inte vill sörja. Det kan läraren göra genom att växla mellan sorgearbete och vanlig undervisning (Ekvik, 1993).

Lyssnandet ses i lärarnas berättelser som minst lika viktigt som själva samtalet. De menar att den sörjande behöver "få prata av sig" och att de som lärare finns till hands. Även när det gäller hembesök tycks lärarna anse att det huvudsakliga är att visa sitt stöd inte att samtala och komma med de rätta svaren. Huntley (1996) menar att en lärare inte behöver berätta allt han eller hon vet för barnen. Ger läraren mer information än det som barnen undrar över kan det istället leda till förvirring och känslan av att det inte är någon som förstår barnets undran kan uppkomma (Huntley, 1996). Detta kan ses stå i kontrast till behovet av att vara ärlig och säga sanningen. Även andra dygder står emot varandra så som Cecilias självmordsfall. De anhöriga ville inte att Cecilia skulle ange dödsorsak i klassen och Cecilia tog hänsyn till det. I detta fall verkar Cecilia prioritera hänsynstagande framför ärlighet. Trygghet är en annan dygd som lärarna lyfter fram som går att diskutera mycket kring. Har läraren i skolan monopol på tryggheten i en sorgesituation? Detta är en fråga som enligt lärarna syns svår att svara på. Många lärare berättar att barnen i flera fall kan tycka att det är skönt och tryggt att komma till skolan där det förhoppningsvis är mindre kaotiskt än det är i ett hem där de har förlorat någon närstående. Lärarna lyfter även fram familjen som en stor betydelse för tryggheten. Alla lärare syns sträva efter ett gott samarbete med både föräldrar och barn så att de tillsammans kan göra det bästa möjliga i sorgearbetet. Genom att ha ett föräldramöte där läraren berättar hur de hanterar sorgen i skolan och vad föräldrarna kan göra hemma skapas ett samarbete med hemmet (Ekvik, 1993). Sådana föräldramöten tycks dock lärarna i min studie inte tagit initiativ till.

Slutord och vidare forskning

I en sorgesituation på en skola är flera parter inblandade. Att enbart grunda en förståelse av vilken hantering som är adekvat utifrån just lärarnas uppfattningar och berättelser ses därför som otillräcklig. Jag tycker därför det vore intressant att även samtala med och undersöka de barn som har förlorat någon vän eller anhörig för att få förståelse för sorgehantering och syn på lärarnas ord och handlingar när detta inträffade. Skulle mina teman från denna undersökning återfinnas i barnens berättelser eller har de andra perspektiv och värderingar? En annan ingång till ämnet kunde även vara att se sorgehanteringen utifrån ett föräldraperspektiv. Vad anser exempelvis föräldrarna om lärarens hantering av barn i sorg och var tycker de hanteringen ska ske?

Jag har tidigare varit inne på det förberedande arbetet kring död och sorg i skolan. Lärarna tycktes anse att det var en viktig del av skolarbetet men att de flesta ändå inte arbetade förberedande med ämnet. Det skulle vara intressant att undersöka varför lärarna inte tar tid till detta och om det är så att födelse och liv får ett större utrymme i skolan än vad döden får.

Flera lärare i samhället tycks signalera att deras skolor saknar beredskap för eventuella kriser. Ligger det en sanning i detta eller har lärarna bara inte bekantat sig med de krisplaner och den krisgrupp som borde finnas på varje skola?

Referenser

Intervjuer

Intervju med "Anna" (031201)
Intervju med "Berit" (031201)
Intervju med "Cecilia" (031201)
Intervju med "Diana" (031204)
Intervju med "Emelie" (031208)
Intervju med "Frida" (031208)
Intervju med "Gunilla" (031211)
Intervju med "Hasse" (031215)
Intervju med "Ingrid" (031216)

Litteratur

Andersson, Marian & Ingemarsson, Kristina (1994). *Kris och katastrof. En handbok för skolan*. Stockholm: Liber Utbildning.

Bell, Judith (1993). *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber ekonomi.

Dyregrov, Atle (1990). *Barn i sorg*. Lund: Studentlitteratur.

Dyregrov, Atle (1993). *Beredskapsplan för skolan. Barn i sorg*. Stockholm: Rädda Barnen.

Dyregrov, Atle (1995). *Att ta avsked: ritualer som hjälper barnet genom sorgen*. Stockholm: Rädda Barnen.

Dyregrov, Atle (2002). *Katastrofpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Ekvik, Steinar (1993). *Skolan och elever i sorg*. Lund: Studentlitteratur.

Fahrman, Monica (1993). *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur.

Huntley, Theresa (1996). *Du, barnet och sorgen*. Örebro: Bokförlaget Libris.

Gyllenswärd, Göran (1997). *Stöd för barn i sorg*. Stockholm: Rädda Barnen.

Gyllenswärd, Göran (1999). *Sorg finns*. Stockholm: Rädda Barnen.

Patel, Runa (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, rapportera och genomföra en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Bilaga 1

Intervjuschema

Inledning av intervjun

- Presentera mig själv och det arbete jag skall göra.
- Klargöra syftet med mitt arbete, hur stort arbetet blir och när det förväntas bli färdigt.
- Informera om de forskningsetiska principer som gäller.
- Berätta att jag gärna bandar samtalet och säg varför. Fråga även om det går bra att jag bandar samtalet. Påpeka även att bandet förstörs efter min framläggning.

Faktafrågor

- När hände det du tänker berätta om?
- Hur länge hade du jobbat som lärare då?
- Vilken ålder var det på barnen i din klass?
- Hur länge hade du känt/varit lärare för barnen?
- Hur stor var skolan?
- Var skolan belägen på landet eller inne i stan?

Intervjufrågor

- Berätta om vad som hände.
- Hur fick du reda på det? Vad tänkte du då?
- Hur fick övrig personal på skolan reda på vad som hade hänt? Hade ni något möte och i sådana fall vad gick ni igenom?
- Hur fick den berörda klassen reda på vad som hade hänt?
- Meddelades detta i flera klasser och i sådana fall hur?
- Hur reagerade barnen?
- Hur såg den närmaste tiden ut? Gjorde du några konkreta saker i klassrummet? Vad?
- Visste du hur du skulle göra? Om ja: Hur visste du det?/Var hade du lärt dig det?
- Fanns det någon krisplan eller krisgrupp på skolan? Om ja: Var du bekant med den och var den till någon hjälp? Om nej: Saknade du en krisplan/krisgrupp?
- Fick du stöd i ditt arbete av till exempel kollegor, rektor? Om ja: Hur stöttade de dig? Om nej: Skulle detta ha behövts?
- Har du fått någon utbildning i hur du skall bemöta barn i sorg? Om ja: Vad för någon? Om nej: Saknar du det/ behövs det?
- Använde du dig av någon specialhjälp? Är det bra eller dåligt att ta in "experter"?
- Märkte du att någons skolresultat förändrades på grund av situationen? Om ja: På vilket sätt? Om det försämras vad skall då göras?
- Hur följde du upp sorgearbetet? (hanterade morsdag, högtider, årsdagar)
- Är det något som du var missnöjd med, något du skulle ha gjort annorlunda om du var med om en liknade situation igen?
- Vad är enligt dig viktigast att tänka på när en lärare bemöter ett barn i sorg? Vad skall läraren absolut inte göra?
- Finns det tid till sorgearbete? Är en lärare "tvungen" att göra något?

- Tror du det skulle ha sett annorlunda ut om barnen hade varit i en annan ålder? Skulle du ha hanterat det annorlunda? Skulle reaktionerna varit olika?
- Var media någonsin inblandade? Om ja: Hur sköttes den kontakten?
- Arbetar ni förberedande på er skola om död och sorg? Om ja: Hur?

Avslutning av intervjun

- Tacka för deras medverkan.
- Berätta om när jag skall lägga fram uppsatsen och hur de kan få ta del om vad jag har skrivit.
- Fråga om jag får återkomma om något är oklart eller saknas.